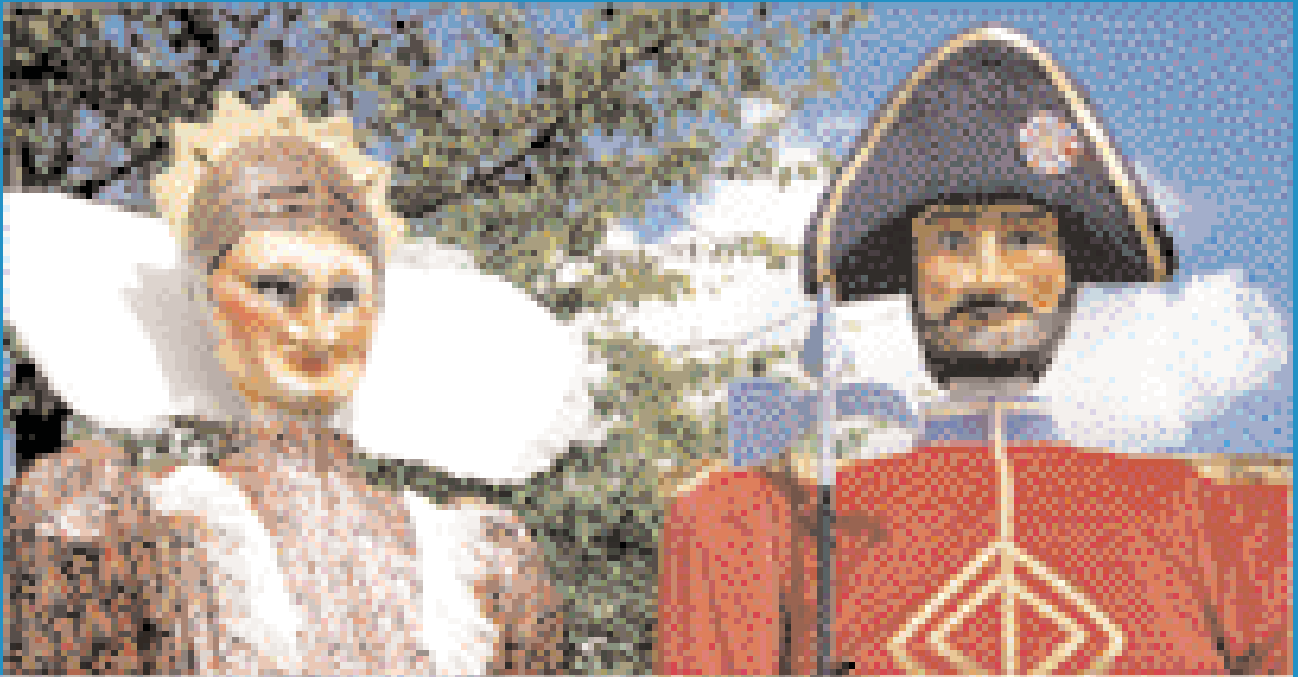

TRADITIE

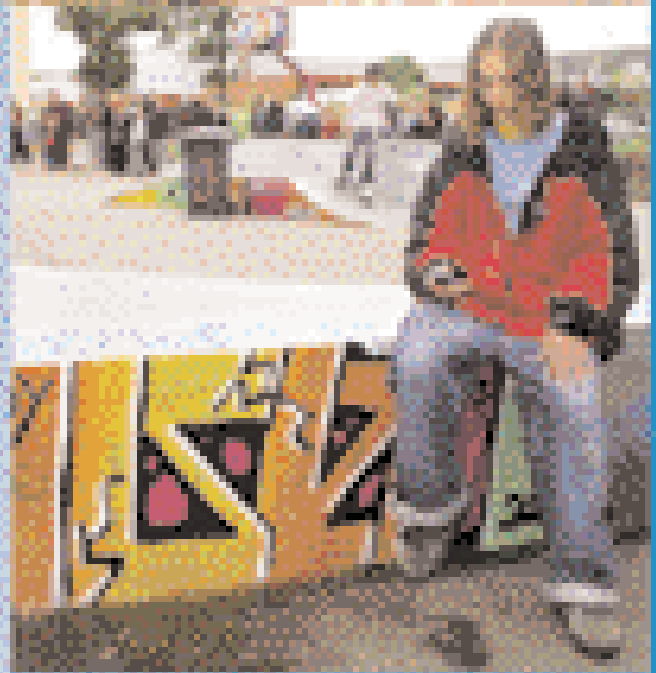
TIJDSCHRIFT OVER ALLEDAAGSE DINGEN, TRADITIES EN RITUELEN

JONGERENTAAL

REUZEN
IN VENLO

PAASSTAAK
HALEN IN
DENEKAMP

VOORWOORD

Trots op onze folklore!

Het zal u niet ontgaan zijn dat het Nederlands Centrum voor Volkscultuur dit jaar uitgeroepen heeft tot het Jaar van de Folklore. Doel is om te laten zien dat folklore iets van deze tijd is en dat Nederland ook mooie folklore heeft. In *Traditie* is daarom de komende nummers veel aandacht voor folklore-beoefenaars.

Het motto is 'Folklore is onvoltooid verleden tijd'. Het gaat om het verleden dat doorklinkt in het heden. Om de gewoonten en gebruiken die al een lange geschiedenis hebben of om aspecten van vroeger die nagespeeld worden. Het gaat ook om 'levend erfgoed', tradities van vroeger die nu voor ons nog een functie hebben.

Folklore heeft een beetje een stoffig imago. Wij willen nog al eens roepen dat iets folkloristisch is. Onterecht natuurlijk! In het

Jaar van de Folklore willen wij de hoge kwaliteit van folklore laten zien. Wij willen ook nadenken over het belang van folklore in de hedendaagse maatschappij.

Bij dit nummer van *Traditie* vindt u een serie van zestien kaarten. Ze zijn ontworpen door de jonge vormgevers van Studio Bliq. De kaarten beelden de thema's uit van het Jaar van de Folklore. Ik hoop dat u ze naar andere geïnteresseerden wilt sturen om zo te helpen het beeld dat men in Nederland heeft van folklore te veranderen.

Veel dank daarvoor!

En vergeet u niet een kijkje te nemen op www.jaarvandefolklore.nl!

Ineke Strouken, hoofdredacteur

INHOUD

4 Reuzenfolklore

Reuzen staan symbool voor de identiteit van een stad of gemeente. De oudste reus van Nederland is Valuas, de 'stichter' van Venlo. De geschiedenis van deze reus met zijn vrouw Guntrud is goed gedocumenteerd.

10 Drinkwater

Water is zo'n alledaags product dat wij er niet bij stil staan dat op veel plaatsen in de wereld het een schaars goed is. Maar hoe kan het dat wij in Nederland gewoon maar de kraan hoeven open te draaien om zoveel schoon water te krijgen als wij willen?

18 Jongerentaal

Wanneer jongeren een gesprek voeren, hoeven ze niet bang zijn dat hun ouders meeluisteren. Veel jonge mensen spreken namelijk op een manier die voor volwassenen niet te begrijpen is. Jongeren spreken hun eigen taal en ontwikkelen voortdurend eigen woorden.

26 Pasen in kinderboeken

Het christelijk paasfeest is een feest van opstanding. Het was een heel belangrijk feest, waar ei, haas en lam een belangrijke rol speelden. In kinderboeken hebben deze symbolen ook een plaats gekregen.

33 Bijzondere paasgebruiken

Het paasstaakhalen in Denekamp is zo'n lokaal feest waar de hele gemeenschap bij betrokken is. Onder het zingen van paasliederen wordt een hoge boom uit het bos gehaald, naar de paasweide gesleept en per opbod verkocht. Daarna wordt het vuur aangestoken.

In dit nummer:

- 4 **Valuas als stichter van Venlo**
Reuzen en lokale identiteit
Albert van der Zeijden
- 10 **Drinkwater**
Pas als er geen water meer is, kent men de waarde van de put
Connie Harkema
- 14 **Alledaagse Dingen**
Ineke Strouken
- 16 **Koken met traditie**
Palmpaas in Borne
Cees Tempel
- 18 **ABN versus 'vette sh*t'**
Jongerentaal: handig voor de jeugd, onbegrijpelijk voor volwassenen
Roanna van Voorst
- 24 **Gapers die niet gapen**
Blikvangers voor apotheek of drogisterij
Willem Boxma
- 26 **Eieren eten en naar de paasklokken luisteren**
Paasgebruiken in kinderboeken
Janneke van der Veer
- 33 **Het paasstaakhalen in Denekamp**
Levende paasfolklore
Cees Tempel

Valuas en Guntrud, het reuzen echtpaar van Venlo

Valuas als stichter van Venlo

REUZEN EN LOKALE IDENTITEIT

Optochten waaraan reuzen deelnemen zijn tegenwoordig ook in Nederland heel populair. De oorsprong van veel moderne reuzen ligt vaak in de viering van een jubileum van een stad. De reus staat dan symbool voor de identiteit van deze stad. De geschiedenis van de oudste reus van Nederland is uitstekend historisch gedocumenteerd: Valuas, de legendarische stichter van Venlo.

Tekst: Albert van der Zeijden
Foto's: Akkermansgilde

Elk jaar, in juni of in juli, maken de Venlose stadsreuzen Valuas en Guntrud een optocht door de stad. De reuzen hebben bepaald een indrukwekkende gestalte, al zijn er elders in Europa reuzen die nog veel groter zijn. Valuas is ongeveer drieënehalve meter groot, zijn vrouw Guntrud is iets kleiner.

Valuas is gekleed in een rode tuniek en draagt een Napoleontische steek op zijn hoofd. De kleding van Guntrud is geïnspireerd op de kleding van de zestiende-eeuwse Engelse vorstin Elisabeth. Onder de rokken van de poppen gaat een drager schuil. Maar omdat deze weinig kan zien, is er altijd een begeleider, die de reus als het ware bij de hand neemt. Het dragen van de reus is overigens geen kleinigheid, elk van de reuzen weegt ongeveer zestig kilo.

De reuzenoptocht voert meestal naar het stadhuis en daarna naar het schuttersveld, waar een andere traditie kan beginnen: het traditionele vogelschieten. Valuas en Guntrud zouden aan het begin van onze jaartelling, in het jaar 96, Venlo hebben gesticht. Als legendarische stichters van de stad staan ze symbool voor de Venlose identiteit en voor het Venlose saamhorigheidsbesef.

Gigantius

De meeste reuzen van Nederland, zoals die nu in processies en optochten worden rondgedragen, zijn van betrekkelijk recente datum. Gigantius, de reus van Maastricht, dateert in zijn huidige vorm uit 1968 en schijnt oorspronkelijk een uit de hand gelopen carnavalsgrap te zijn geweest. Gigantius is geen specifieke eigenaam, maar gewoon het Latijnse woord voor reus.

In veel landen in Europa zijn reuzen een bekend verschijnsel.

Sjtuf, de reus van Roermond, zag het levenslicht in 1982 en werd geschapen ter opluistering van de viering van het zevenhonderdvijftig jarig bestaan van Roermond als stad. Sjtuf is overigens een verbastering van Sint Christoffel. De recente opkomst van veel van deze reuzen laat overigens onverlet dat de meeste van

In de Late Middeleeuwen liep een bijbelse reus Goliath mee in de Onze-Lieve-Vrouweprocessie.

hen vaak wel ooit een oudere - soms zelfs zestiende-eeuwse - voorouder hebben.

Geschiedenis

Van alle Nederlandse reuzen is de geschiedenis van de Venlose reus Valuas waarschijnlijk het best gedocumenteerd. Over de vroege geschiedenis van Valuas publiceerde de Venlose archiefmedewerker R. Camps in 1993 een artikel, gebaseerd op gedegen onderzoek van Venlose archivalia. Aan de hand van dit artikel is de religieuze oorsprong van de reus goed

te traceren, maar ook de gedaanteverwisseling in de achttiende eeuw naar een meer wereldlijk georiënteerde figuur. Voor de latere geschiedenis, de achttiende eeuw tot en met heden, is er een boekje van A.W.M. Bogers. Bogers' belangrijkste bron is het archief van het Akkermansgilde, het gilde dat sinds de achttiende eeuw de organisator is van de reuzenoptocht.

Ook zijn er krantenberichten uit het *Venloosch Weekblad* en de *Venloosche Courant*, vanaf het eind

van de negentiende eeuw tot heden, met daarin verslagen van de indertijd gehouden reuzenoptochten. Aan de hand van het artikel van Camps en met behulp van het boekje van Bogers wil ik graag de geschiedenis van Valuas en zijn vrouw uit de doeken doen.

Religieuze oorsprong

Veel reuzen waren oorspronkelijk poppen van heiligen of van bijbelse figuren die werden meege dragen in religieuze processies. Dergelijke religieuze processies

In de reuzenoptocht in Venlo lopen veel nationale en internationale reuzen mee.

met reuzenfiguren kwamen overal voor in de Nederlanden. Ook in Venlo. Uit stadsrekeningen, die bewaard worden in het gemeentearchief, weten we dat in de Late Middeleeuwen de bijbelse reus Goliath meeliep in de Onze-Lieve-Vrouweprocessie. Deze processie werd elk jaar gehouden, zeer waarschijnlijk op de vijfde zondag na Pinksteren en was een spektakel waaraan ook gilden, schutterijen en ambachtslieden deelnamen.

Goliath was een soldaat uit het leger van de Filistijnen, dat in die tijd Israël belaagde. Vanwege zijn grote afmetingen kon niemand tegen hem op. Totdat de kleine David tegen hem aantrad en hem versloeg, slechts gewapend met een slinger en een paar stenen. Het bijbelse verhaal is zo populair, omdat het symboliseerde dat

het goede, hoe klein ook, altijd het kwade overwint. Het motief was en is heel populair: ook in de Belgische plaatsen Mechelen en Ath en in het Spaanse Barcelona werden in de Late Middeleeuwen optochten georganiseerd waarin een Goliath meeliep.

Door de processies, die gehouden werden op belangrijke kerkelijke feestdagen, kreeg het volk een levensechte voorstelling van verhalen over heiligen en van verhalen uit de bijbel. Dergelijke optochten trokken heel wat volk. De kerk gebruikte ze in feite als een vorm van klantenbinding. Vooral de reuzenfiguren waren populair, omdat ze spectaculair waren om te zien. De reusachtige Sint Christoffel, die de kleine Jezus op zijn schouder over een rivier droeg, was ook zo'n populaire reuzenfiguur die in veel processies voorkwam,

in de Nederlanden bijvoorbeeld in Roermond, Leuven en Namen. Nog een ander voorbeeld is het verhaal van Sint Joris met de Draak. Net als in het verhaal van David en Goliath gaat het hier om de strijd tussen goed en kwaad, waarbij het goede altijd overwint. De Draak, tegenwoordig niet altijd meer vergezeld door Sint Joris, is vooral in Spanje bekend, onder andere in de reuzenoptocht in Vilafranca del Penedès.

Bezwaren tegen de reus

In de achttiende eeuw zou alles anders worden. Vanuit allerlei hoeken werden bezwaren ingebracht tegen de religieuze processies. Dat begon al in 1632, toen Venlo en Maastricht werden veroverd door de Staatse troepen van Frederik Hendrik. De katholieke Spanjaarden moesten het veld ruimen en Venlo en Maastricht kregen een nieuw bewind. De nieuwe protestantse bewindvoerders moesten niets hebben van katholieke processies en verboden gedurende enkele jaren de Mariaprocesie waarin ook Goliath altijd meeliep.

In de loop van de achttiende eeuw werden echter ook bezwaren van katholieke zijde ingebracht. Het voornaamste bezwaar van achtereenvolgende bisschoppen was dat ze de reuzen niet eerbiedig genoeg vonden en daardoor het katholieke karakter van de processie teniet zouden doen. Al in 1719 drong bisschop D'Ongenes er bij de wereldlijke overheden op aan om de 'soogenoemde Folijs ofte Goliath' uit de Mariaprocesie te verwijderen of in ieder geval niet samen met het Heilige Sacrament te laten optrekken.

Voor de historicus van nu zijn de bezwaren van de protestantse overheden en van de bisschoppen tegen de reuzen in de processie overigens een godsgeschenk. Ze zijn namelijk onze enige bron van

informatie over de reuzen in die tijd. Slechts dankzij de bewaard gebleven brieven van de bisschoppen weten we dat in die tijd - de zeventiende en achttiende eeuw - de reuzen nog gewoon meeliepen in de processie.

Stichtingslegende

Om tegemoet te komen aan de bezwaren van de bisschop, bedacht men in Venlo zowel een simpele als geniale oplossing: men besloot om Goliath en zijn niet nader benoemde vrouw (die al vanaf 1536 met Goliath meeliep in de optocht) van alle religieuze symboliek te ontdoen. Juist in die tijd, we schrijven 1754, verschenen in Venlo twee boekjes,

De protestantse overheid en de katholieke bisschoppen verboden het rondgaan met de reuzen.

één in het Latijn en één in het Nederlands, waarin de ontstaansgeschiedenis van Venlo uit de doeken werd gedaan. Dergelijke stichtingslegendes, waarin de stichting van een stad werd toegeschreven aan een legendarische figuur die in werkelijkheid nooit bestaan had, waren in de Nederlanden wijd verbreid. Iedere stad van een zekere omvang verzong in die tijd zijn eigen stichtingslegende.

Volgens het boekje *De Kleyne Historie van den veldtoversten Valuas ende eersten heere van Venlo* (Venlo 1754) zou Venlo in het jaar 96 zijn gesticht door een Germaanse legerhoofdman van de stam der Bructerer. Zijn naam: Valuas. Volgens de schrijver van het boekje verbeeldde de reuzen in de stoet geen afgodsbeelden maar 'haare fundateurs', dat wil zeggen de stichters van de stad Venlo: Valuas en zijn vrouw.

De reus Valuas kreeg daarmee een nieuwe symbolische waarde: hij werd, gepromoveerd tot een reus waarmee de hele stad zich kon identificeren. Toen al werd de reus een symbool van de identiteit van de stad.

Ongeveer in diezelfde tijd trad ook een nieuwe organisator van de reuzenoptocht aan: het plaatselijke gilde van de boeren en de tuinders, het Akkermansgilde, dat als gilde al bestond vanaf de Late Middeleeuwen. Het onderstreepte nog eens dat het karakter van de stoet voortaan wereldlijk zou zijn. De optocht werd georganiseerd in samenhang met andere (wereldlijke) activiteiten van het gilde, zoals bijvoorbeeld het traditionele vogelschieten.

De nieuwe oplossing was echter geen lang leven beschoren. Al aan het eind van de achttiende eeuw, slechts veertig jaar later, kwam een einde aan deze nieuwe traditie van de reuzenoptocht met de reuzen Valuas en zijn vrouw als stichter van de stad. De reden was eenvoudig: in 1796 werden in de gehele Republiek der Nederlanden de gilden afgeschaft. In Venlo betekende dit het einde van het Akkermansgilde. Het is het begin van de Franse Tijd en in de Nederlanden werden heel wat oude instituties afgeschaft. De oude schuttersgilden, die traditioneel aan de kant van de nu verdreven Oranjes stonden, hoorden daar zeker ook bij. Voor de reuzen had het als gevolg dat er tot 1814 geen reuzenoptochten meer georganiseerd werden. Een nieuwe traditie leek in de kiem gesmoord te zijn!

Deze Romeinse soldaat laat zien hoe groot de reuzen kunnen zijn.

Vallen en opstaan

Valuas bleek echter taaier dan verwacht. Toen in 1814 de Fransen werden verdreven, werd de traditie weer hervat, al zou het tot 1818 duren voordat het Akkermansgilde weer voldoende zijn financiële zaken op orde had om weer een reuzenoptocht te kunnen organiseren. Blijkens een bewaard gebleven stuk in het archief van het Akkermansgilde was het in 1818 burgemeester H.P. Heutz die 'permitteert den akkerlieden ter gelegenheid van kermis Zondag 14 Juni a.s. naar

den vogel te schieten en met Valuas rond te trekken.' De optocht ging in die tijd door de stad, waarbij de reuzen een dansje maakten voor de deuren van de burge-meester en van de wethouders.

De volgende honderd jaar, van 1818 tot en met 1923, was voor het Akkermansgilde een periode van vallen en opstaan. Na het grote succes van 1818 zou namelijk al snel weer de klad komen in het organiseren van de optocht. Tussen 1830 en 1850 werd de tocht bijvoorbeeld vaker niet dan wel georganiseerd. Eén van de redenen was het conflict met de Belgen, die zich in de jaren dertig in een bevrijdingsoorlog van Nederland zouden afscheiden. In die roerige jaren mochten de schutterijen niet langer optreden. Het spel van de schutters was te riskant, zeker in een regio waarvan de loyaliteit ten aanzien van de centrale regering niet duidelijk was. Veel Limburgers voelden namelijk wel wat voor aansluiting bij België.

Nieuwe kleren en een nieuw hoofd

Maar er waren ook andere redenen voor het verval van de traditie. De veteranen van het eerste uur werden ouder en ouder en het ontbrak aan enthousiaste jongeren om de eerste generatie organisatoren te vervangen. Slechts door impulsen van buiten of door een komende jubileumviering lukte het soms om alle neuzen weer in één richting te krijgen. Zoals bijvoorbeeld in 1886, toen het Akkermansgilde een verzoek kreeg van enkele zuster-gilden om mee te doen aan een groot schutters-

In 1754 kregen de reuzen een nieuwe functie: ze werden de stichters van Venlo.

feest in Tegelen. Het Akkermansgilde besloot de zaken serieus aan te pakken, onder leiding van een nieuw, strakker vormgegeven bestuur. Ook de optocht werd nieuw leven ingeblazen, echter wel op een ander tijdstip. In plaats van het voorjaar werd voortaan gekozen voor een optocht tijdens de najaarskermis, in september.

Niet lang daarna volgde, in 1894, het driehonderdjarig jubileum van het Akkermansgilde, een feest dat gehouden werd op zondag 1 juli 1894. Een paar jaar daarvoor waren Valuas en zijn vrouw al in een nieuw kostuum gestoken, ter vervanging van de oude, toch wel versleten kleding. In 1894 kregen de reuzen ook een nieuw hoofd. Vanaf twaalf uur trok de optocht door de stad. Op het stadhuis werd erewijn aangeboden. Daarna volgde op het feestterrein het traditionele vogelschieten. De nieuwe outfit van Valuas werd overigens niet door iedereen geapprecieerd.

De reuzen van Venlo zijn goed gedocumenteerd.

Sommigen waren bijvoorbeeld ontevreden over het gezicht van de vrouw van Valuas, met - volgens de *Venloosche Courant* van 7 juli 1894, een 'gezichtje zoo beteuterd alsof de melk aangebrand was'.

Nationale erkenning

Na dit klaterende feest ging het echter weer snel bergafwaarts. Het valt op dat het de organisatoren steeds weer moeilijk valt het enthousiasme van het begin erin te houden. Voor een groot evenement wil men zich nog wel opladen, maar in de tussenliggende perioden was het steeds malaise.

De volgende gelegenheid voor een herleving van het oude feest was in 1925.

In dat jaar zou namelijk het driehonderddertigjarig jubileum van het Akkermansgilde gevierd worden. Het feest in 1925 was zo succesvol dat men het in 1928, met het driehonderddrieëndertigjarig bestaan van het gilde, nog eens overdeed. In 1928 maakten de reuzen ook nog eens nationaal furore. In dat jaar werden in Amsterdam de Olympische Spelen gehouden. Ter afsluiting van de Spelen werd een groot folkloristisch feest georganiseerd, waarin ook een rol was weggelegd voor de reuzen uit Venlo. Begin jaren twintig werd ook een film gemaakt van de dansende reuzen, door de bekende folklorist D.J. van der Ven, als onderdeel van zijn folkloristische film over de *Midzomerfeesten*. De reuzen waren zo langzamerhand folklore aan het worden en kregen als zodanig ook (nationale) erkenning.

Het volgend grote jubileum was het zeshonderdjarig bestaan van de stad Venlo. Dat viel echter tijdens de Tweede Wereldoorlog toen er weinig reden was tot feestvieren. Het ging dus onopgemerkt voorbij, met als uitzondering een klein

boekje dat verscheen over de geschiedenis van de stad. Dit boekje zou hier verder geen vermelding verdienen, ware het niet dat in het boek ook kort de reuzen ter sprake kwamen en dat de vrouw van Valuas voor het eerst een naam kreeg: Guntrud. De naam doet enigszins Duits aan, mogelijk een teken van de toen heersende tijdgeest onder de Duitse bezetting.

Gefolkloriseerd

Na de oorlog zou het folkloriseringsproces, dat in de jaren twintig al in gang was gezet door mensen als D.J. van der Ven, definitief zijn beslag krijgen. In 1945 vierde het Akkermansgilde haar driehonderdvijftigjarig bestaan, met recht een bevrijdingsfeest na de donkere jaren van de bezetting. In de jaren zestig kwam steeds meer de nadruk te liggen op het folkloristische aspect van de optocht. Het zijn de jaren

Valuas en Guntrud zijn nu het symbool voor de identiteit van Venlo.

waar Valuas gezelschap kreeg van steeds meer andere reuzen in Nederland, zoals in 1968 de reus Gigantius in Maastricht. Reuzen werden steeds vaker gebruikt om kleur en invulling te geven aan de identiteit van een stad. Met hun lengte en omvang konden de reuzen letterlijk dienst doen als enorme blikvangers. De ontwikkeling naar meer reuzenoptochten sloot aan bij een andere ontwikkeling in de jaren vijftig en zestig, die kan worden gekarakteriseerd als een festivallisering van de volks-cultuur, een veel bredere trend die ook aan de reuzen niet voorbijging.

Schutters die deelnamen aan den wedstrijd uitgescheven door het gilde van Sint Cathrien te Helmond. (Op den achtergrond de Reuzen van Venlo.) 1888.

Het Akkermansgilde met zijn reuzen.

In een periode dat de oude plattelands-cultuur definitief naar de achtergrond verdween, nam de belangstelling ervoor enorm toe en werden allerlei festiviteiten georganiseerd die verwezen naar die oude plattelandscultuur. De oude volkscultuur werd gebruikt als een mooie aanleiding voor een feestje! Kijk alleen maar naar de

enorme groei van het aantal oogstfeesten die in Nederland sinds de jaren vijftig georganiseerd worden: de rij is bijna onafzienbaar. Ga maar na: vanaf 1951 de

Stöppelhaene in Raalte en verder oogstfeesten in uiteenlopende plaatsen als Oldenbroek, Elden, Schildwolde, Oudemirdum, IJzendijke, Uithuizermeede en Hunselo. Zelfs Swifterbant, het plaatsje in de nog niet zo lang daarvoor drooggelegde gemeente Noordoostpolder, kreeg zijn oogstfeest, terwijl daar toch nauwelijks op tradities kon worden voortgebouwd.

Het Akkermansgilde was allang geen gilde meer van de beroepsgroep van de tuinders. Het bewaren en in stand houden van tradities werd nu de belangrijkste doelstelling.

Dit nieuwe doel, het in stand houden van de traditie van de reuzenoptocht en van de traditie van het vogelschieten, werd in 1975 in de nieuwe statuten vastgelegd. In 1886 was de belangrijkste doelstelling nog de belangenbehartiging van de tuinders geweest! De reuzen waren definitief folklore geworden. Maar nog steeds met ongeveer dezelfde functie: een blikvanger die de identiteit van de stad representeert. ■

Meer informatie:

- R.L.M.M. Camps, 'Valuas en Guntrud', in: A. van Pinxteren e.a. (redactie), *Pronkstukken. Venlo 650 jaar stad* (Venlo 1993)
- A.W.M. Bogers, *Geschiedenis van het Akkermansgilde* (Venlo 1994)

In Oisterwijk in Noord-Brabant komen op zondag 18 september alle reuzen uit Nederland bij elkaar. Deze reuzen symboliseren een lokale identiteit en trekken samen met andere folkloregroepen, zoals de mirlitonfanfares en de rommelpotspelers, in optocht door de straten.

PAS ALS ER GEEN WATER MEER IS,
KENT MEN DE WAARDE VAN DE PUT

Drinkwater

Mensen gebruiken de hele dag water: met wassen, afwassen, douchen, de tuin sproeien en naar het toilet gaan. Het lijkt zo normaal. Een draai aan de kraan en de heldere vloeistof stroomt je tegemoet. Maar zo is het niet altijd geweest en als we niet oppassen, zal het zo ook niet altijd blijven.

tekst: Connie Harkema

Ongeveer achtduizend jaar geleden was de techniek zover ontwikkeld dat men in Egypte er in slaagde om grondwater te winnen door middel van putten. Tweeduizend jaar later werden daar de eerste waterleidingen aangelegd, eerst met terracotta buizen en later met loden leidingen.

Op de eerste waterleidingen in Europa moest heel wat langer worden gewacht. In feite zijn de Romeinen de grondleggers van het waterleidingsysteem zoals we dat nu nog kennen. De eerste waterleiding in Rome stamt uit driehonderdvijf voor Christus: de Aqua Appia. De leidingen waren vervaardigd van hout, waarbij de verschillende delen met spiesen aan elkaar werden gezet.

Na de val van het Romeinse Rijk kwam al snel een einde aan de hoogwaardige technische prestaties op waterbouwkundig gebied en vervielen de ingenieuze bouwwerken tot ruïnes. Het duurde tot de tweede helft van de negentiende eeuw voordat Nederland zijn waterleidingsnet begon aan te leggen. Tot die tijd moest de bevolking het vaak met onrein water stellen.

Besmet water

Eeuwenlang haalden de dienstbodes van de rijken het drinkwater bij de gemeentepomp, terwijl de armen het water uit de grachten en sloten gebruikten.

Ook bestonden er zogenaamde waterboten die schoon water buiten de stad gingen halen.

Met de toename van de bevolking in de steden na het jaar duizend werd het water steeds meer vervuild. Rioleringsbestonden nog niet en de plaatsen waar men drinkwater vandaan haalde, veranderden steeds meer in open riolen en vuilnisbelten. Dat gold zeker voor het oppervlaktewater, zoals men het water in rivieren, beken, meren, sloten en grachten noemt. Men leefde dan ook met zeer veel angst voor verontreinigd voedsel en water.

Later (in de zestiende eeuw) kwam daar ten gevolge van de stormvloed nog eens de verzilting van de Amsterdamse grachten bij. In die tijd werd er dan ook meer bier gedronken dan water. Het daarvoor benodigde water was van betere kwaliteit en bovendien werd dit brouwsel altijd gekookt. Daar waar op geringe diepte zoet grondwater beschikbaar was, groef men putten. Elders ving men het regenwater op en verzamelde dat in tonnen of bakken.

Van bacteriën en chemische verontreiniging had men geen weet. Men beoordeelde het water op geur, smaak en helderheid. Maar via het besmette water grepen ziekten, zoals cholera, razendsnel om zich heen.

Lavabo en baardmankruik

Tot in de zeventiende eeuw werd voornamelijk met de handen gegeten. Het reinigen van de handen was niet alleen een kwestie van hygiëne, maar behoorde ook tot de ceremoniële gebruiken bij het ontvangen van gasten. Daarvoor gebruikte men de lavabo, toen nog watervat genoemd. Dit is een koperen of bronzen pot met een hengsel en aan weerszijden een schenktuit. De tuiten kunnen op twee manieren worden gebruikt. Ten eerste door een van de tuiten naar beneden te drukken, zodat er water uitstroomt. Ten tweede door een van de tuiten met een arm op te tillen, waardoor het water uit de andere tuit stroomt en men beide handen kan wassen.

Een ander gebruiksvoorwerp dat - in het kader van rein water - vanaf de vijftiende tot de achttiende eeuw werd geproduceerd, is de baardmankruik. Deze kruik is gemaakt van hardgebakken en min of meer versteende klei, waardoor er vrijwel geen vocht doorheen komt. De man met de baard die de kruik afsloot zou de inhoud bewaken tegen boze geesten. Uit die tijd stamt ook het toosten, waarbij men met de gevulde glazen tegen elkaar tikt. Door de schok die door de tik van de glazen wordt veroorzaakt, dacht men de boze geest uit de drank te verjagen. De baardmankruiken werden ook gebruikt voor het bewaren van andere kostbare vloeistoffen zoals wijn en olie.

Voor het verwarmen van water ging men naar de water- en vuurwinkeltjes. Daar kon je emmers warm en koud water kopen en vuur (gloeiende kooltjes) om zelf thuis het water te verwarmen.

Eerste drinkwatervoorzieningen

In Nederland kwam de eerste waterleiding in 1853 tot stand. Vanuit de

duinen werd er via leidingen drinkwater naar Amsterdam gevoerd. Kort daarop kreeg ook Den Helder een eigen drinkwatervoorziening. Andere steden namen dit initiatief over en ook de provincies gingen de aanleg van waterleiding stimuleren. De eerste waterkranen verschenen bij de rijken en werden aan de gevel gemonteerd, bang als men was dat de leiding zou breken en men in zijn bed zou verdrinken.

In 1868, twee jaar na een ernstige cholera-epidemie, werd een rapport aan koning Willem III uitgebracht, waarin werd aangevoerd dat het aantal sterfgevallen in steden met een waterleiding aanzienlijk lager lag dan in plaatsen waar zo'n voorziening ontbrak. Daarna ging men het aantal waterleidingen uitbreiden.

Het platteland moest het het langst zonder drinkwaterleiding stellen. Door de grote onderlinge afstand tussen de huizen en de boerderijen was de drinkwatervoorziening een erg kostbare zaak, zodat de bewoners daar zich nog lange tijd met een pomp, put of regenton moesten behelpen.

Vlak voor de Tweede Wereldoorlog waren er meer dan tweehonderd drinkwaterleveranciers in Nederland. Dit aantal is door het samengaan van bedrijven intussen sterk afgenomen, tot minder dan twintig op dit moment.

Materialen en watermeters

Tot de Tweede Wereldoorlog werd in ruime mate gebruik gemaakt van lood voor waterleidingen. Loden installaties werden op maat gemaakt. Maar dit materiaal heeft de eigenschap in water op te lossen, waardoor het loodgehalte in het drinkwater kan toenemen. Na de oorlog ging men over op vaste, gestandaardiseerde maten. Hiervoor werd eerst gietijzer gebruikt, een

Vroeger waren veel mensen aangewezen op de put of de pomp.

duur maar mechanisch goed materiaal, en later asbest. Tegenwoordig werkt men alleen nog met kunststof leidingen.

Kunststof op zich is een goedkoop materiaal maar met een kortere levensduur, waardoor de kosten relatief hoger uitkomen dan met het vroegere gietijzer. Tegenwoordig zijn alle loden leidingen door kunststof vervangen. Tijdens deze gigantische klus zijn ook alle aansluitadressen van watermeters voorzien. Was vroeger de oppervlakte van huizen bepalend voor het berekenen van de kosten, tegenwoordig wordt naar het aantal gebruikers gekeken dat op één adres is aangesloten.

Toilet

De komst van de waterleiding betekende ook de doorbraak van het watercloset, de wc, omdat deze afhankelijk is van de aan- en afvoer van (spoel)water. Ook daarvoor moeten we terug naar de Romeinen. Welgestelde Romeinen hadden toiletten die in verbinding stonden

De oudste waterleiding in Europa is de Aqua Appia (305 voor Christus).

met riolen of die aangesloten waren op een beerput. Regenwater en afvalwater werden opgevangen en gebruikt als spoelwater. Minder goeiden gebruikten po's of gemakstoelen, waarvan de inhoud in vaten of methopen terecht kwam. Gemakstoelen zijn toiletten weggewerkt in een meubeltje dat er uitzag als een commode.

Vanaf de Romeinse tijd tot de elfde eeuw waren het vrijwel uitsluitend de kloosters die gebruik maakten van toiletten. Daarna verschenen er ook toiletten in kastelen en huizen van welgestelden. Een eeuw later kwamen de beerputten in gebruik. Maar voor de gewone stervelingen was het heel normaal om gehurkt langs de weg of boven een kuiltje op het erf zijn behoeften te doen. En in de kroeg was het niet ongevoon om in een hoek of tegen de muur te plassen. Later kwamen er pispotten, zodat de opgevangen urine kon worden doorverkocht aan de lakenindustrie.

Watertorens

In 1856 werd in Den Helder officieel de eerste van de in totaal tweehonderd zestig Nederlandse drinkwatertorens opgericht. Maar lang daarvoor verrees er al door toedoen van stadhouder Willem III een watertoren bij paleis Soestdijk. Om zijn fontein te laten spuiten, moest er water uit een hoog gelegen reservoir worden gepompt. Daarvoor werd in 1680 een windwatermolen gebouwd, die later tot watertoren werd verbouwd.

Momenteel bestaan er nog ongeveer honderdvijfenzestig torens, waarvan ongeveer de helft in gebruik is. Sinds de jaren vijftig is de opjager het technische alternatief voor de watertoren. Dit is een pomp die water op druk houdt voor levering van drinkwater in verder gelegen gebied.

Het belangrijkste onderdeel van een watertoren is het reservoir, waarin de watervoorraad wordt opgeslagen. Dit vat bevindt zich boven in de toren. De inhoud van het reservoir is bepalend voor de constructie en het silhouet van de watertoren. De toren vormt een onderdeel van een waterleidingsysteem. Het reservoir staat rechtstreeks in verbinding met het waterleidingnet en zorgt voor een constante druk op de leidingen. Het water in het reservoir dient als buffervoorraad. Als het waterverbruik groter is dan de aanvoer, of als de wateraanvoer tijdelijk stagneert, wordt de voorraad in de watertoren aangesproken. De gemiddelde inhoud van de watertorens bedraagt vierhonderdvijftig m³ tot vijftienghonderd m³; de gemiddelde hoogte is vijftientig tot zestig meter. Door de forse afmetingen en het vaak karakteristieke uiterlijk is de watertoren beeldbepalend voor de omgeving.

De oudste watertoren van Utrecht staat aan het Predikherenkerkhof en werd tot het begin van de jaren zeventig gebruikt als bedrijfsruimte. Aan die functie kwam een einde toen Hydron

Midden-Nederland verhuisde. Inmiddels is het Nederlands Waterleidingmuseum in deze toren ondergebracht. De functie van waterbuffer is nog niet verloren gegaan. Boven het museum is anderhalf miljoen liter (vijftienghonderd m³) water aanwezig.

De vele gezichten van water

Water is voortdurend in beweging en verandert steeds van vorm. Dat noemen de hydrologische- of waterkringloop. Deze wordt in stand gehouden door de zonne-energie. Atmosferisch water valt neer als regen, sneeuw of hagel en condenseert als mist, dauw of ijsel. Op het aardoppervlak komt de neerslag ten goede aan het grondwater en aan het oppervlaktewater. Een deel van de neerslag verdampt. Het water dat in de bodem zakt, stroomt daar naar lager gelegen plaatsen, en komt weer aan de oppervlakte via bronnen of door overvloeiing in meren en rivieren. Vervolgens wordt het water afgevoerd naar oceanen en zeeën en verdampt daar opnieuw.

Water bestaat uit de elementen waterstof (H) en zuurstof (O) in de zeer hechte

verbinding H₂O. Het is bovendien het belangrijkste oplosmiddel. Dat betekent, dat er heel gemakkelijk vaste, vloeibare en gasvormige stoffen in worden opgenomen. Daarom komt het in pure vorm in de natuur niet voor. Het is vooral deze eigenschap die het water als transportmiddel voor voedings- en afvalstoffen geschikt maakt.

Bronwater en mineraalwater gelden in het taalgebruik veelal als synoniemen, maar zijn dat niet. Beide soorten zijn afkomstig uit natuurlijke bronnen, maar bronwater bevat weinig mineralen en mineraalwater juist heel veel. Tegenwoordig mag mineraalwater uitsluitend bij de bron worden gebotteld, zodat er geen andere stoffen aan kunnen worden toegevoegd. Bronwater mag wel ergens anders gebotteld worden, maar wanneer er smaken aan het water worden toegevoegd, dan mag het niet meer onder die naam worden gepresenteerd. Naast de geneeskundige krachten die aan de twee soorten water worden toegekend, werd dit water vroeger ook door de rijken gedronken bij gebrek aan goed en zuiver drinkwater.

Grondwater moet eerst gezuiverd worden, voordat dat wij het kunnen drinken.

Waterzuivering

Voordat er drinkwater uit de kranen stroomt, moet het water een lange weg afleggen. Tweederde van de totale hoeveelheid water die door de waterleidingbedrijven wordt geleverd, heeft grondwater als bron. Grondwater wordt vooral gebruikt voor de drinkwatervoorziening in het noorden, oosten en zuiden van het land. Door het zoute Noordzeewater dat in het westelijk deel van Nederland onder de duinen door in het grondwater terecht komt, is het grondwater in dat deel van ons land niet geschikt voor de drinkwatervoorziening. Hier wordt dan ook vooral oppervlaktewater uit de Rijn en Maas gebruikt.

Grondwater wordt eerst gezuiverd, voordat het geschikt is als drinkwater. Door het water te versproeien of te leiden over trapvormige watervallen, cascades genaamd, wordt er zuurstof aan het water toegevoegd. Er ontstaat dan een vlokvormige neerslag die door grind-, koolstof- of zandfilters eruit wordt gefilterd.

Oppervlaktewater moet veel uitgebreider worden gezuiverd, omdat dit - door onder meer lozingen van chemisch afval - aanzienlijk meer verontreinigende stoffen bevat. De ongeveer tweehonderd zeventig pompstations zorgen ervoor dat het gezuiverde water in alle delen van het waterleidingnet voldoende druk heeft. Reinwaterkelders (voorraadkelders met drinkwater) en watertorens bevatten een voorraad zuiver drinkwater om schommelingen in de vraag op te kunnen vangen. Via een uitgebreid leidingennet, dat bestaat uit circa 93.500 km aan hoofdleidingen (inclusief transportleidingen) wordt het drinkwater getransporteerd naar de afnemers. Ruim negennegentig procent van de Nederlandse huishoudens is

aangesloten op het openbare drinkwaterleidingnet.

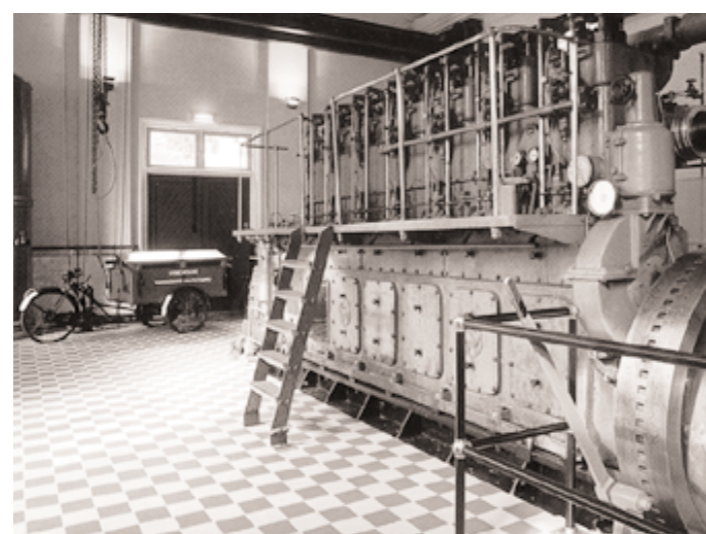
Alternatieve waterwintechieken

De vraag naar drinkwater stijgt nog steeds, ondanks waterbesparende activiteiten zoals levering van het minder reine huishoudwater en proceswater voor de industrie. Bij het zoeken naar alternatieven gaat momenteel de meeste belangstelling uit naar kunstmatige diepinfiltratie. Hierbij wordt voorgezuiverd rivierwater diep in de bodem gebracht. Het water blijft daar enige tijd en wordt gezuiverd door de bodemlagen en de daarin aanwezige stoffen en wordt daarna weer opgepompt.

Een ander alternatief is oevergrondwaterwinning, waarbij rivierwater wordt opgevangen, dat enige tijd door de oevers is gesijpeld en daardoor kwalitatief is verbeterd. Om deze techniek te kunnen gebruiken, spreekt het voor zich dat waterleidingbedrijven dicht bij een rivier moeten zijn gevestigd wat niet altijd het geval is. Een ander probleem is de slechte kwaliteit van het rivierwater.

Een derde alternatief is het overschakelen naar winning van oppervlaktewater. In Nederland wordt ongeveer eenderde van het drinkwater bereid uit oppervlaktewater, óf via spaarbekkens, óf via diepinfiltratie. Jarenlang heeft men voorgezuiverd rivierwater via vennetjes of kanalen door de bodem laten sijpelen om het vervolgens gezuiverd uit de bodem op te pompen. Deze vorm van open infiltratie kan echter de natuurwaarden in de duinen aantasten, zodat kunstmatige diepinfiltratie vooralsnog het beste alternatief biedt. ■

Met dank aan Astrid de Rijke en Hennie Eerkens, beiden werkzaam bij Hydron Midden-Nederland.

*De machinekamer van
bet pompstation te
Soestduinen (1902).
Nu ingericht als
dependance van het
Waterleidingmuseum.
Foto uit: Water...
lekker nat! (1997).*

Alledaagse dingen

Tekst: Ineke Strouken

Jaar van de Folklore

Het Jaar van de Folklore wordt officieel geopend op zaterdag 14 mei in Terneuzen. Op die dag organiseert Folkart een grote streekdrachtendag met tentoonstelling en veel kledingshows. In het centrum zijn veel traditionele sporten te beoefenen en overal wordt gedanst en muziek gemaakt.

Met het Jaar van de Folklore wil het Nederlands Centrum voor Volkscultuur laten zien dat ook Nederland prachtige folklore en volkskunst heeft. Motto is: folklore is onvoltooid verleden tijd.

Meer informatie op www.jaarvandefolklore.nl

Tijdreis door Gorssel

Evelien van Dort heeft een kinderboek geschreven over haar woonplaats Gorssel. Twee kinderen maken voor school een werkstuk over de geschiedenis van Gorssel. Samen met twee klasgenoten raken zij verstrikt in allerlei avonturen in het heden en verleden. Het boek is een leuke manier om kinderen te interesseren voor de geschiedenis van hun woonplaats. Met leuke tekeningen van Annie Meussen.

Evelien van Dort, *Tijdreis door Gorssel* (Zeist 2004)

Liefde

Op Curaçao kwam Hans van Mullekom een mooi gebruik tegen. Als meisjes daar willen weten of een beginnende relatie kans van slagen heeft, dan leggen ze een blaadje van een plant in een boek. Verdort het, dan wordt het niets. Groeit uit de plant een nieuw plantje, dan zal uit de verliefdheid iets moois groeien.

Wat is een dialect?

Een dialect is een variëteit van de standaardtaal die is gebonden aan een bepaalde plaats of streek. De geografische factor is dus bepalend. Een dialect van het Nederlands wijkt af van het Standaardnederlands op het gebied van klanken, woorden en zinsbouw. Hedendaagse taalvariëteiten van het Nederlands die niet streekgebonden zijn, zijn geen dialecten, maar sociolecten, zoals de jongerentaal van allochtonen.

Meer informatie: www.streektaal.cjb.net

Hooibergen in Voorst

Elke boerderij had vroeger een hooiberg voor de opslag van hooi en koren. De gemeente Voorst moet er ooit honderden hebben gehad, maar veel daarvan zijn na de Tweede Wereldoorlog langzaam verdwenen. Dit boek geeft naast een inventarisatie van de hooibergen in Voorst, ook een goede inleiding over de bouwkundige, historische en agrarische kenmerken van hooibergen in het algemeen.

Suzan Jurgens, *Hooibergen in de gemeente Voorst* (Voorst 2004)

Nederland in de jaren vijftig

In de jaren vijftig waren zuinigheid en hard werken belangrijke eigenschappen. Het was de tijd waarin de techniek zijn entree deed en het gezin centraal stond. Sommige mensen herinneren zich de verzuilde maatschappij of de burgerlijkheid, maar velen denken met weemoed terug aan de knusse tijd waarin alles nog overzichtelijk was en de fietsen nog niet op slot hoefden.

De tentoonstelling Knus - Nederland in de jaren '50 is tot en met 22 mei te zien in het Noord-Brabants Museum, Verwersstraat 41 in 's Hertogenbosch. Bij de tentoonstelling is een boek en lesmateriaal uitgekomen.

Themanummer over Nederlandse dialecten

Nummer 1 van *Alledaagse Dingen* staat in het teken van de Nederlandse streektalen. Aanleiding was de Nederlandse dialectendag op 12 maart in Ede.

In *Alledaagse Dingen* kunt u lezen hoe de structuur van het dialectenveld in Nederland en Vlaanderen er uit ziet en wat de laatste ontwikkelingen zijn.

Alledaagse Dingen is te bestellen door overmaking van € 7,50 op giro 810806 van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht, o.v.v. dialecten.

Palmpaas in Borne

Jongetje met palmpaasstok

*'Palm, palm, poaschen,
Loat de hōner kroaschen,
Loat de veugel zingen,
Loat de palm springen,
Hoerei koerei.
Nog éénen Zōndag en wi'j heb 'n ei.'*

tekst en fotografie: Cees Tempel

Dit lied zongen de kinderen vroeger als ze met hun palmpaasstok door het Twentse dorp Borne trokken. In Apeldoorn, waar ik een groot deel van mijn jeugd doorbracht zong de jeugd:

*'Pallem, pallem, Poasen,
De wind die komt van Voassen,
En als tie niet van Voassen komt,
Dan komt ie van Jan Kloassen.
Eén ei is geen ei,
Twee ei is een hallef ei,
Drie ei is een poasei.'*

Sinds een aantal jaren woon ik in Borne en daar staat op de Bleek een bronzen beeld van een boerenjongetje met zijn palmstok. Het is gebaseerd op een in 1906 in scène gezette foto voor een palmpaas-tentoonstelling in Utrecht. Het doet mij denken aan mijn eigen palmpaas uit Apeldoorn. Dus maakte ik er nu één bestaande uit een gevlochten broodkrans en een drietal paashaantjes.

Benodigheden:

- 1 pak witbroodmix
- 300 ml water (40° C)
- 25 gram boter
- 8 rozijnen

Maak het deeg klaar zoals het op de verpakking is aangegeven. Laat het voldoende rijzen. U hebt dan ruim 800 gram deeg.

GEVLOCHTEN BROODKRANS

Weeg drie keer 125 gram deeg af en rol dit uit tot drie strengen van 75 cm. Leg de drie strengen aan een uiteinde over elkaar en maak nu door steeds de buitenste streng tussen de twee andere te leggen een vlecht. De krans die zo ontstaat, heeft een doorsnede van ongeveer 25 cm. Vlecht de uiteinden in elkaar, zodat een mooie overgang ontstaat. Weeg dan drie keer 60 gram af en rol die tot een lengte van 50 cm. Maak weer een mooie vlecht, snij die in tweeën en leg de delen kruislings over elkaar. Leg de krans daar bovenop met op

ieder snijpunt een rozijn en druk alles stevig aan. Plaats het geheel op bakpapier op een bakplaat. Dek alles af met een vochtige theedoek en laat het deeg 35 minuten narijzen op een warme plek, bijvoorbeeld boven een pan met heet water. Verwarm de oven voor volgens de gebruiksaanwijzing op de verpakking van de broodmix en bak het brood in 25 minuten mooi bruin.

PALMHAANTJES

Deel het resterende deeg in drieën. Vorm van iedere bol deeg een langgerekt ovaal met een dun en een dik einde. Buig het deeg in de vorm van een haantje en druk er een rozijn als oog op. Knip de staart en de snavel een stukje in. Laat de haantjes op dezelfde manier narijzen en bak ze in ruim 15 minuten eveneens mooi bruin.

PALMPAASSTOK

Benodigheden:

- een houten kruis (2 latjes van respectievelijk 90 en 45 cm)

- een aantal sparrentakken
- binddraad
- patentpennen voor bloemkransen (te koop in een tuincentrum)
- de broodkrans en de haantjes
- een sinaasappel of een grote goudrenet
- 80 gram rozijnen tot 2 kettingen geregen

Maak met binddraad een kruis van de latjes. Snij de bovenkant bij tot een punt. Bind de takken op het kruis, zodat de punt er boven uit steekt. Bevestig de broodkrans en twee haantjes met de patentpennen aan de takken. Prik de sinaasappel of goudrenet bovenop de punt en daarbovenop het derde haantje. Versier de palmpaas met de rozijnenketting.

Met een dergelijke palmpaas ging de jeugd in Borne vroeger al zingend bij de burens langs. Het snoepgoed kwam vanzelf.

Eet smakelijk!

De SMS is een belangrijk
communicatiemiddel geworden.

**JONGERENTAAL: HANDIG VOOR DE JEUGD,
ONBEGRIJPELIJK VOOR VOLWASSENEN**

ABN versus 'vette sh*t'

Jonge mensen spreken en schrijven een eigen taal, waarmee zij zich identificeren met de eigen groep. In hun taalgebruik zijn woorden ontstaan, die volwassenen niet begrijpen en door het gebruik van SMS heeft zich een schriftelijke geheimtaal ontwikkeld. Is deze jongerentaal een bedreiging voor het Nederlands?

*tekst: Roame van Voorst
foto's: Petra Schoormans*

Volgens het bijbelverhaal strafte God de nakomelingen van Noach met Babylonische spraakverwarring.

Voorheen spraken zij dezelfde taal en vormden zij een hechte gemeenschap, maar na deze bestraffing konden de

*Jongerentaal kent een
wereldmix.*

mensen elkaar niet meer verstaan. Er volgde chaos en miscommunicatie en de mensen verspreidden zich over de aarde. Soms lijkt het alsof we tegenwoordig nog steeds last hebben van spraakverwarring, zelfs in ons eigen kleine landje.

Groepstaal

Het gaat nu eens niet over de integratieproblemen van nieuwe en oude Nederlanders, maar over de taalverschillen tussen leeftijdsgeneraties. Jongeren hebben onderling een eigen taal ontwikkeld waarmee ze zich identificeren met de eigen leeftijdsgroep of generatie, en waarmee ze zich onderscheiden van volwassenen.

Wanneer een groepje jongeren een gesprek voert op straat kan dat zonder geheimzinnig gefluister. Ze hoeven namelijk niet bang te zijn dat volwassenen meeluisteren en zo ongewenste informatie te horen krijgen. Veel jongeren spreken namelijk op een manier die voor volwassenen niet te begrijpen is. Niet omdat de ouders hun kinderen niet goed kunnen horen, maar omdat jongeren continue gebruik maken van nieuwe woorden en uitdrukkingen en daarmee spreken in een eigen 'jongerentaal'.

Dingen zijn niet langer leuk of gezellig, maar veel eerder 'flex' of 'strak'. Een meisje

heet tegenwoordig een 'smadje', geld is 'doekoe' en 'dissen' doe je wanneer je iemand op zijn nummer zet. Een eigen taal voor de jeugd dus, die voor volwassenen vaak nog totaal onbekend is. Neem nou het verhaal dat een Nederlandse jongen op straat aan zijn vrienden vertelt. 'Faja man, ik zeg het je, die oude muziek is niet relaxed... Woella, ik hoorde laatst een masterlijke song, jongen, van twee Moekroes. Superchille shit man, ze dropten lauwe tekst en zo...' Onbegrijpelijk verhaal? Niet wanneer je de communicatieregels van nu kent. Vertaald naar het nieuwe Nederlands zegt de jongen: 'Erg man, ik zeg je; die oude

Voor jongeren is de taal een belangrijk middel om er bij te horen.

muziek is echt niet goed... Ik zweer het je, ik hoorde laatst een heel goed nummer, jongen, van twee Marokkanen. Superleuk man, ze hadden goede teksten enzo...'

Talenmix

De jongen praat tegen zijn vrienden in jongerentaal een moderne variant op het Nederlands. Die jeugdige taal bestaat nog niet zo heel erg lang in ons land. In de jaren zestig en zeventig kwamen hier de eerste jongerenculturen op, waarin de jeugd een eigen muziek- en kledingstijl

ging ontwikkelen. In het verlengde daarvan ontstond er langzamerhand ook een eigen taal.

'Bijna alle jongeren spreken tegenwoordig wel een vorm van jongerentaal, of kennen in ieder geval de meeste woorden', vertelt taalkundige Wim Daniels. Deskundigen ontdekten dat jongerentaal gebruikt wordt door allerlei typen kinderen; zowel hoog- als laagopgeleid. Jongeren uit verschillende etnische groepen, en met uiteenlopende achtergronden spreken de taal.

Toch zijn er wel kleine verschillen te zien. In leeftijd bijvoorbeeld. Deskundigen ontdekten dat vooral jeugd tussen de veertien en de achttien jaar oud jongerentaal gebruikt. Onder oudere en jongere

kinderen is het moderne taalgebruik beduidend minder populair.

Jongerentaal

Het woord 'jongerentaal' is eigenlijk een verzamelnaam. Op verschillende plaatsen in Nederland kunnen verschillende uitdrukkingen worden gebruikt, al bestaan er ook woorden die in het hele land voorkomen. Die woorden rekenen we tot de 'Algemene Jongerentaal'. Maar het kan dus voorkomen dat kinderen uit Amsterdam en Groningen elkaars taal

*Jongeren hebben
hun eigen taal,
die volwassenen niet
begrijpen.*

niet of nauwelijks herkennen. Er zijn namelijk vele verschillende jeugdtaalen, die onderling kunnen verschillen per regio, per stad, per middelbare school of per jongerengroepering.

Een heel populair soort jongerentaal is bijvoorbeeld de straattaal, ook wel 'jongerentaal met kleur' genoemd. Hierbij worden uitheemse woorden gemengd met de Nederlandse taal. 'Straattaal hoor je veel in de grote steden in het westen van het land, voornamelijk omdat daar veel buitenlandse kinderen wonen', legt Wim Daniels uit, 'Terwijl in bijvoorbeeld de Achterhoek en Limburg straattaal amper gebruikt wordt.'

Surinaamse invloed

Binnen de jongerentaal zijn enkele woorden uit het Arabisch en het Turks opgenomen, maar nog veel populairder zijn woorden uit het Surinaams of het Engels. Hiervoor zijn twee redenen. Allereerst zijn veel Surinamers in Nederland voorlopers binnen de jeugdcultuur. Hun muziekstijl en kledingstijl zijn de laatste jaren steeds populairder geworden onder jonge mensen, en nu wordt dus ook hun manier van praten gezien als 'stoer'.

Ten tweede liggen veel woorden uit het Surinaams makkelijk in het gehoor door

hun klank. Of, zoals ook wel eens wordt gezegd, Surinaamse woorden 'bekken lekker'. Dit komt voornamelijk door de Surinaamse woordstructuur (medeklinker-klinker-medeklinker-klinker), zoals bijvoorbeeld bij de woorden *pipa* (Surinaams voor pistool) en *doekoe* (Surinaams voor geld).

Amerikaanse popsongs

De inmenging van de vele Engelse woorden kan te verklaren zijn door twee andere hoofdoorzaken. Ten eerste heeft het te maken met de veramerikanisering, oftewel het feit dat de Amerikaanse cultuur steeds meer doordringt in andere landen.

Kinderen kijken van jongs af aan naar Amerikaanse televisieshows en luisteren naar Amerikaanse popsongs. Geen wonder dus, dat veel jongeren al een groot aantal Engelse woorden kennen voor ze oud genoeg zijn om ook maar een Engelse les op school te hebben gevolgd. Verder is de stoere (zwarte) Amerikaanse hiphop cultuur erg populair onder jeugdgroeperingen, en veel woorden en gedragingen uit liedjes en videoclips worden door jongeren feilloos overgenomen.

Een wereldmix dus, die jongerentaal. Een logisch gevolg van onze multiculturele samenleving, benadrukt taaleskundige Rene Appel. 'De maatschappij waar onze jongeren in opgroeien is gemêleerd. In veel kleuterklassen is de helft van de kinderen afkomstig uit een ander land. Logisch dus, dat kinderen dingen uit andere culturen overnemen.'

Nieuw Nederlands

Toen jongerentaal in de jaren negentig van de vorige eeuw opkwam, waren mensen bang voor verloedering van de Nederlandse taal. Want, zo vroegen zij zich af, bestaat er nu niet het gevaar dat allochtone jongeren op deze manier slechter - of in ieder geval een verkeerd

In de jongerentaal zijn woorden uit het Arabisch en het Turks opgenomen.

soort - Nederlands aanleren? En, als de jeugd een 'eigen' taal gaat gebruiken, wordt het echte Nederlands dan niet vergeten?

Geen reden voor angst, denkt taaleskundige Rene Appel. Hij baseert zijn mening op een onderzoek dat hij uitvoerde onder honderden jongeren. Hieruit bleek dat

jongeren die straattaal spreken over het algemeen net zo taalvaardig zijn in het Nederlands als jongeren die geen straattaal spreken. 'Kinderen kennen de straattaalwoorden echt wel in het officiële Nederlands, vooral omdat het juist over hele alledaagse woorden gaat. Ze kiezen gewoon voor andere manieren om dingen te zeggen', legt Appel uit. 'Als kinderen het hebben over 'shoebas' die 'flexflex' zijn, dan weten zij zelf heus wel dat het hier gaat over mooie schoenen.'

Zijn collega Wim Daniels is het met hem eens. 'Het Nederlands komt niet in gevaar, het wordt alleen uitgebreid. Taal verandert inderdaad, maar dat is niets nieuws. Vergelijk het Nederlands uit de zeventiende eeuw maar eens met de huidige manier van praten. Een ontzettend groot verschil: het Nederlands was toen nog een compleet andere taal.'

Identiteit

Voor jongeren is de taal een belangrijke uiting van hun leeftijd. Identificatie met de eigen leeftijdsgroep is een essentieel onderdeel van het groepsvormingsproces. Het versterkt het gevoel dat je bij een groep hoort en dat je je, met die groep, onderscheidt van andere groepen in de samenleving, zoals de volwassenen.

Taalexpert Wim Daniels ziet jongerentaal dan ook als een belangrijk onderdeel van de jongerencultuur. 'Vroeger zetten jongeren zich alleen maar af tegen volwassenen. Nu moeten jongeren zich twee keer afzetten om zich te kunnen onderscheiden. Eén keer tegen hun ouders en dan nog eens tegen al die verschillende jongerensubculturen binnen de maatschappij.

Taal is samen met kleding het belangrijkste instrument dat kinderen kunnen gebruiken om duidelijk te maken dat ze uniek willen zijn. Tegelijkertijd kunnen ze taal ook gebruiken om ergens juist wel bij te horen. Ze gaan dan woorden gebruiken die binnen een bepaald groepje jongeren populair zijn, in de hoop dat ze bij die groep mogen horen.'

Generatiekenmerk

De jongerentaal verandert voortdurend. Als kinderen wat ouder worden, gaan ze over het algemeen weer over op het gewone Nederlands. Hierdoor verdwijnen veelal de kenmerken van een jongerentaal, hoewel sommige woorden en uitdrukkingen blijven bestaan en daardoor een generatiekenmerk worden. Jongeren verzinnen continue woorden en uitdrukkingen, of gebruiken al bestaande woorden in een nieuwe context, en andere

jongeren nemen deze manier van praten over. Waren een jaar geleden dingen nog 'vet' en 'strak', tegenwoordig kunnen die uitdrukkingen allang niet meer. Jongeren proberen zich immers steeds te onderscheiden van de massa, dus zodra hun taalmanieren door een te grote groep wordt overgenomen, moet er weer iets nieuws worden bedacht.

'Een creatief proces', vindt Wim Daniels. 'Jongeren bedenken lang niet alle nieuwe woorden zelf, veel nemen ze over uit rapliedjes en van de televisie. Maar, onderschat ze niet, sommige voorlopers verzinnen zelf ook wel nieuwe woorden en uitdrukkingen. Zo bezocht ik een school waar kinderen 'rollator' riepen als afscheidsgroet, als variatie op het al bestaande 'later'. Dat was gewoon bedacht door een jongetje dat het grappig vond om dat woord een nieuwe betekenis te geven. Vervolgens werd het

*Ook aan de spreektaal
worden voortdurend
nieuwe woorden
toegevoegd.*

Gebruikers van SMS en chat creëerden een nieuwe taal.

door steeds meer kinderen gekopieerd en was het een tijd erg populair.'

Ook het woord 'tokkie' dat sinds een paar maanden veel gebruikt wordt door jongeren is een goed voorbeeld van dit snelle proces van woorden oppikken. Het werd overgenomen uit een populaire *real-life* show op televisie, waarin het turbulente leven van het Amsterdamse gezin Tokkie werd gefilmd. Sinds de uitzendingen wordt het woord 'tokkie' gebruikt om een excentriek persoon mee aan te duiden.

ffkl3ts3n

Het verstaan van onze moderne jongeren kan dus moeilijkheden opleveren. Maar het begrijpen van de geschreven jongerentaal is vaak nog veel ingewikkelder. Voor veel kinderen was het vroeger een leuk spelletje: het verzinnen van geheimtaal op schrift. Op een apart blaadje werden de codes en geheime woorden opgeschreven, zodat er later geen verwarring zou ontstaan. Een hoop werk, maar vaak was het resultaat spectaculair. Alleen een selectief clubje kinderen kon nu communiceren in de geheimtaal, buitenstaanders begrepen er niets van.

Maar het kinderspelletje blijkt aantrekkelijk te blijven, ook voor opgroeiende kinderen, pubers en zelfs voor volwassenen. Een voorbeeld? Stel je voor: een jongen staart geconcentreerd naar het computerscherm voor zich. Al uren zit hij daar, te chatten in een chatbox op internet. Zijn vingers bewegen behendig over het toetsenbord. Wanneer hij naar de ijskast loopt om zijn

glas bij te vullen, kan zijn moeder het niet laten om een blik op het scherm te werpen. Wat wordt daar toch allemaal voor interessants besproken? Helaas. De gespreksonderwerpen blijven geheim, want op het scherm staan alleen wat onleesbare codes. 'CWYL8R', schrijft chatter 1. 'K, TC!', reageert chatter 2. Moeder schudt haar hoofd in ongelof. Uren achter de computer, en die codes hebben niet eens een betekenis!

Tenminste, zo lijkt het. Want de codes betekenen wel degelijk wat. Inderdaad zal een leek uit deze verzameling hoofdletters en getallen geen gesprek herkennen, maar voor de jongen en andere ervaren chatters is dit een hele duidelijke manier van communiceren. De vertaling van de codes luidt als volgt: 'Chat with you later', zegt de eerste spreker. 'Ok', reageert de tweede, 'Take care!'. Er is een nieuwe, wereldwijde, geschreven taal aan het ontstaan, voornamelijk bedacht en gebruikt door jongeren.

Geheimtaal voor gevorderden

Eigenlijk kwam de nieuw geschreven taal voort uit een soort noodzaak. SMS berichtjes moeten kort zijn. Allereerst omdat de beschikbare ruimte nu eenmaal beperkt is. De gebruiker betaalt een vaststaand bedrag per SMS berichtje, en voor de meeste berichtjes mogen slechts honderdzestig tekens worden gebruikt, inclusief spaties.

Er is een tweede praktische reden waarom gebruikers hun berichtjes het liefst zo kort mogelijk houden. De toetsjes op de

moderne mobiele telefoons zijn klein en het intoetsen van een berichtje zorgt vaak voor een hoop gepriegel. Vooral mensen met iets dikkere vingers ondervinden moeilijkheden bij het indrukken van de toetsen. De truc bij het SMSen is dus om een duidelijke en volledige boodschap over te brengen en daarbij zo weinig mogelijk leestekens te gebruiken. Hiervoor werd een oplossing bedacht.

Gebruikers van SMS en chat creëerden een nieuwe taal, bestaande uit samengevoegde woorden, codes, afkortingen en cijfers. Moeilijk leesbaar voor de meeste mensen, maar vooral voor jongeren is het gebruiken van deze taal de gewoonste zaak van de wereld geworden. Inmiddels is het schrijven in jongeren- en SMS taal al zover ingeburgerd dat de codes en afkortingen ook veel worden gebruikt in emails en gewone brieven. Moeilijk te doorgronden voor buitenstaanders, maar een paar kenmerken zijn er wel te ontdekken.

Taalkenmerken

Allereerst worden klinkers vaak weggelaten in woorden, en is het normaal om hoofd- en kleine letters door elkaar te gebruiken. Ten tweede worden veel woorden geschreven zoals je ze uit zou spreken. De letter S wordt bijvoorbeeld vaak vervangen door een Z en bij woorden die eindigen op 'en' wordt de laatste lettergreep vaak vervangen door 'uh'. Als laatste kenmerk worden bepaalde letters meermalen herhaald om ze extra nadruk te geven.

Het aantal woorden en afkortingen van de geschreven jongerentaal is inmiddels zo groot geworden dat het onmogelijk is een volledig overzicht te geven, maar enkele voorbeelden zijn: Lkkr (lekker), hoest (hoe is het), LOL (Laughing out Loud, wordt gebruikt om aan te geven dat iets erg grappig is), Xjuh (ik zie je), w8ff (wacht even), ru (are you, ben jij), lu (love you), Kuzziezz (kusjes), suc6 (succes), l@ter (later) en sgatjuh (schatje).

Mond op slot

Daarnaast worden er vaak codes gebruikt binnen het nieuwe taalgebruik, met dezelfde reden als vroeger bij het geheimschrift: om te voorkomen dat buitenstaanders de woorden kunnen herkennen. Zo komt het voor dat er in chatboxen discussies plaats vinden die voor volwassenen bijna niet meer te volgen zijn. Via codes kunnen woorden onherkenbaar worden gemaakt voor bijvoorbeeld ouders, maar ook kunnen er scheldfilters van chatboxen mee worden omzeild. Schelden of grof taalgebruik is in de meeste chatboxen namelijk niet toegestaan en met behulp van een computerprogramma dat verkeerde woorden herkent kunnen gebruikers de toegang tot de chatbox worden ontzegd. Maar wanneer jongeren in codetaal schrijven, bijvoorbeeld door de letter E te vervangen door de letter 3, of door een klinker te vervangen door het * teken, (zoals bij sh*t) zijn de woorden onherkenbaar voor het programma, terwijl de gebruikers onderling heel goed weten wat er staat.

Aan werkelijk alles wordt gedacht. Zo zijn er vaststaande codewoorden uitgevonden, die speciaal worden gebruikt als docenten of ouders mee staan te kijken. Na het lezen van een code weten de gebruikers in de chatbox dat het taalgebruik even aangepast moet worden. Dus, wat doe je als je als kind geheime dingen bespreekt en je moeder komt eraan? Je typt gewoon de code 'MOS' in en bespreekt verder braaf je huiswerk over de chat. Geen vuiltje aan de lucht. Een slimme ouder die doorheeft dat 'MOS' staat voor Mond Op Slot... ■

Jonge mensen chatten veel met elkaar.

Voorbeelden en betekenissen van tekstletterwoorden

2bctnd	to be continued	wordt vervolgd
2d4	to die for	ik zou er zelfs voor willen sterven (zogenaamd dan)
2g4u	too good for you	te goed voor jou
4U	for you	voor jou
B4N	bye for now	voor nu tot ziens
CUL8R	see you later	ik zie je straks nog
F2F	Face to face	van aangezicht tot aangezicht: tegenover elkaar
J4F	Just for fun	alleen maar voor de lol
K4U	kiss for you	een kusje voor jou
P4gm	please forgive me	vergeef me alsjeblieft
T+	think positive	denk positief

Voorbeelden en betekenissen van smileys

:~)	ik ben blij, geamuseerd
:~))	ik ben heel erg blij
:-I	het doet me niks
:-(-	ik ben boos
:-0	ik ben verbaasd
:-C	ik ben teleurgesteld
0:-)	je bent een engel
;-)	ik ben nu even niet helemaal serieus
((H))	ik omhels je stevig (een 'hug')

Gapers die niet gapen

Gaper
Collectie: Zuiderzeemuseum
Bruikleen: A. Vogel

*'Gij gaapt op mij, ik gaap op U,
Schoon dat mijn wezen heeft een gruw.
'k Ben als Gij zien kunt zoo geschapen,
Gelijk de Gouwnaars die staag gapen.'*

tekst: Willem Boxma

Je ziet ze maar zelden meer, de potsierlijke, in velerlei grootte en uitmontering uitgevoerde koppen, die met wijdopen mond en al of niet uitgestoken tong, aan de gevels van drogisterijen en apotheken de aandacht van de voorbijganger vragen. Veelal liet modernisering van winkelpuien geen plaats meer aan de gaper. Hier en daar wil een enkele, apathisch voor zich uit starend, nog van het publiek een pil, poeder of drankje op zijn tong. Tot voor enige jaren prijkten in elk geval nog twee gapers voor een drogisterij, één in Haarlem en één in Zwolle. Maar de meeste gapers vonden een behouden plaats in een museum of zagen hoogstens hun beeltenis in reliëf herschepen in muur of glas.

De crudeman in Gouda

Wie als eerste op de gedachte kwam een immens, felkleurig geschilderd mensenhoofd in hout of steen in het openbaar het achterste van zijn tong te laten zien, zal wel nooit duidelijk worden. De gaper mag wel als een typisch Nederlands verschijnsel worden beschouwd. Volgens overlevering zou in de veertiende eeuw in Gouda een 'crudenier' met de naam Gaper hebben gewoond die voor zijn winkel een beeld liet plaatsen, waarin zowel zijn naam, zijn beroep als de behoefte aan zijn medicamenten tot uitdrukking kwamen.

En wie weet - misschien heeft de goede man er ook wel de spot met zijn stadgenoten mee willen bedrijven. De Gouwenaars staan namelijk bekend onder de schimpnaam 'gapers'.

In 1591 zou ook al in Gouda een huis, wellicht eigendom van een apotheker of een 'crudeman' (ook 'crudener'), onder naam 'De Gaper' hebben gestaan. In de literatuur vernemen we van de gaper als uithangteken voor het eerst in de klucht *Snappende Sijtgen*, verschenen in 1620. Een van de figuren wordt daarin voor een gaper uitgemaakt. 'Kinderen, wat een backus! Men souder mee gaen mommen [als vermomming gebruiken]' en 'Wat een neus! Men souder met vier vingheren op klouwen, zy hoort heus te blanketten. Trechte fatsoen om op een Apteekers venster te setten.'

De eerste gapers in de vorm die wij kennen, zullen zeker niet eerder dan in de zestiende of in het begin van de zeventiende eeuw in Nederland hun opwachting hebben gemaakt. Aan het eind van de zestiende eeuw had in de door de Arabieren beheerste gebieden, in Azië en Noord-Afrika, de medische kennis een voor die tijd hoge trap van ontwikkeling bereikt. Toen de handelsbetrekkingen met Europa - vooral via Spanje - nauwer werden aangehaald, konden ook de lage landen niet alleen putten uit de daar aanwezige rijkdom aan geneeskrachtige kruiden, maar ook kennis nemen van de receptuur voor medicamenten.

Kwakzalvers

In die dagen, zelfs nog tot aan het begin van de negentiende eeuw, trokken in ons land 'geneesheren', zeg maar kwakzalvers, van stad tot stad om op de markten hun al of niet heilzame produkten aan de man te brengen. Om hun verkooppraatje een extra accent te geven, bedienden zij zich van een nar of potsenmaker, niet zelden een Turk of andere oosterling, die onder het publiek twijfelaars tot

kopen aanmoedigde of zo nodig zijn baas bijstond in het onder handen nemen van een patiënt. Na verloop van tijd verplaatsten de artsnijverkoopers zich definitief naar de stad en vestigden zich daar als 'crudenier'.

Ze legden zich, wat hun nering betreft, meer en meer toe op de verkoop van nieuwe, meer succesvolle uit het oosten of zuiden betrokken kruiden en medicamenten. Een meester-beeldsnijder kreeg opdracht een publiek opvallend aansprekende, naar genezing smachtende kop te maken. Meestal werd daar hout voor gebruikt, maar er zijn ook wel gapers van gebakken klei. Huidskleur, tulband en oorringen moesten de wezenlijk herkenbare eigenschappen van een Arabier, Moor of Mohammedaan tonen, om daarmee aan te geven dat in de zaak de originele oosterse kruiden en medicamenten verkrijgbaar waren. De nar werd afgedankt. Zijn zwijgende evenknie met de geopende mond nam zijn plaats in van wat wij nu een 'blikvanger' noemen.

Symbol voor apotheker

In wezen gaapt de gaper dus helemaal niet. Maar onder het stadsvolk werd de open mond van de sculptuur wel als gapen gezien. Wat hij, van oorsprong rustend op een plankier of balancerend op een console, verbeeldt, is dat hij de passant wil attenderen op de geneeskrachtige kruiden, essences, zalven, poeders, pillen en drankjes die in de winkel van zijn eigenaar verkrijgbaar zijn.

De gaper groeide uit tot het symbool voor de apotheker en de drogist (die de crudenier en de artsnijmenger gingen vervangen), zoals wij de esculaap voor de arts kennen. Naarmate meer apothekers en drogisten de gaper tot hun handelsmerk verhieven, ontstond naast het oorspronkelijke, oosterse type een opmerkelijke variatie. De 'Moriaan,' die weliswaar de overhand hield, moest de aandacht delen met een nar met bellenmuts (de vroegere

potsenmaker op de markt), een zieke met slaapmuts of met het hoofd in verband, een gehelme of in gala-uniform gestoken officier, politieagent, veldwachter en brandweerman, om enkele in het oog vallende figuren te noemen.

Wat de feitelijke aanleiding tot deze gedaanteveranderingen is geweest, kan men slechts raden. Wellicht dwong concurrentie in de loop van jaren tot andere, meer opvallende vormen van de gaper. Aan fantasie bleek geen gebrek. Opmerkelijk is dat op deze gapers een zweem van de traditionele Moriaan is blijven rusten, alsof de uitstraling van het verre Oosten en Zuiden niet verloren mocht gaan. ■

Oliekoop

*'Water, wurmen, flerecijn,
Zuur en gal en slijm en winden,
'k Heb voor alles raad, me-vrinden!
'k Heb voor alles medicijn!
Jokus, pokus, kris en kras,
Of het niemendal en was!*

*Boertjes! 'k sta er van versteld:
't Is een wonder van cureering!
Kijk - zijn buidel had de tering...
Prompt genezen ... met jou geld!
Kijk - zijn maag, die had een lek...
Prompt genezen... met jou spek!*

*Boeregasten, burgerlien!
Anders ben je zoo geslepen...
Wat je niet zijn looze knepen?
'k Had u wijzer aangezien!
Zijn uw lijf en geld u lief,
Schuwt 'em, erger dan een dief!*

Dr. Jan Pieter Heije (1809-1876)

oliekoop: vroegere benaming van rondzwerende Hongaarse of Duitse kwakzalvers
flerecijn: jicht of reumatiek
cureering: genezing

Eieren eten en naar de paasklokken luisteren

In het jeugdboek 'De jongens van Oudenoord' van D. Dijkstra (1907), dat zich afspeelt in Zuid-West Groningen, bereidt een aantal jongens een paasvuur voor. Het is niet zo verwonderlijk dat een dergelijke gebeurtenis in dit boek voorkomt. Paasvuren behoren immers tot de streekgebruiken in de provincies Groningen, Drenthe en Overijssel. Ook in vele andere kinderboeken wordt - op al dan niet streekgebonden wijze - aandacht besteed aan het Paasfeest.

tekst: Janneke van der Veer

Wat zit er in het reuzenei? Lisette vraagt de paasbaas om hulp. Uit: Alfred Listal, 'Wat Lisette droomde' (Alkmaar 1918)

De nichtjes van Jan verstopten de gekleurde eieren in het nest van de kippen.

Tot de kinderboeken over Pasen horen in de eerste plaats de boekjes waarin het bijbelse paasverhaal een rol speelt. Over het algemeen horen deze uitgaven tot de zogenaamde zondagsschoolboekjes en hebben ze een evangeliserende strekking. De titel van deze verhalen vermeldt vaak expliciet dat het een paasverhaal betreft.

Bijbelse paasverhaal

Bijvoorbeeld *Grootmoeder: Paasvertelling* van Henriëtte Wythoff uit 1894. Dit verhaal gaat over Frits die zijn verdriet over de dood van zijn geliefde grootmoeder uit in driftbuien. Op eerste paasdag stormt het ook weer in hem, zodat het hele gezin er onder te lijden heeft. Hij vlucht het huis uit en komt tot inkeer bij het zien van de lievelingsbloemen van zijn grootmoeder. Zij noemde deze 'vredesbloemen'. Hij plukt ze voor zijn moeder en maakt het goed. Moeder vertelt hem de paasgeschiedenis, waarna Frits de hoop uitspreekt dat grootmoeder ook ineens naast hem zal staan, net als Jezus bij de wenende vrouw aan zijn graf stond. Moeder maakt hem duidelijk dat grootmoeder altijd bij hem kan zijn, als een stem in zijn hart.

Evangeliserend is ook *Het bloemenmeisje: een paasverhaal voor kinderen* van Betsy (1887). Flora woont met haar broertje Hans bij haar grootmoeder. Als deze ziek wordt, komt er bijna geen geld binnen. Door bloemen te verkopen, die ze in het bos plukt en van een tuinman krijgt, zorgt Flora voor wat inkomsten. Als Hans een oogziekte krijgt, zegt ze een gebed op dat ze vroeger van een buurvrouw geleerd heeft.

Verder weet ze niet veel van het geloof. Als ze een boek ziet over de kruisiging en dood van Jezus, denkt ze zelfs dat bidden niet meer zinvol is. Daar komt verandering in als mevrouw Halle, die vaak bloemen van haar koopt, zich over haar ontfermt. Deze neemt haar mee naar de zondagsschool en vertelt haar het hele paasverhaal. Flora wordt er blij van en brengt het goede nieuws - over de opstanding van Jezus - over aan haar broertje en haar grootmoeder.

Een nieuw begin

Paaseieren of andere gebruiken komen over het algemeen niet voor in deze zondagsschoolboekjes. Ook in *Een overwonnen vijand: een Paasverhaal van Johanna* (1900) is dat niet het geval. In dit zondagsschoolboekje maken twee jonge kinderen met hun oudste zus op de dinsdag na Pasen een grote wandeling. Ze genieten van al het nieuwe dat de natuur hun toont. Hun zuster vertelt hen dat ze daar God dankbaar voor moeten zijn. Bij een boerderij vragen ze om melk. Ze worden gastvrij ontvangen en wonen vervolgens de begrafenis bij van een overleden jongetje. Het kind is vlak voor Pasen gestorven in de verwachting dat hij bij Christus zal komen. Het oudste meisje maakt de kinderen duidelijk dat het jongetje aldus opnieuw geboren zal worden.

Van een nieuw begin is tevens sprake in E. Gerdes, *De Satijnen Das*, of *Uit de diepte in de hoogte* (1911). In dit verhaal komt de vijftienjarige Hendrik, na het stelen van goederen uit het magazijn waar hij werkt, in de gevangenis terecht. Op paasmorgen krijgt hij zijn vrijheid terug. Hij beseft dan

de diepere betekenis van het paasfeest. Christus is gestorven voor de zonden van de mens en weer opgestaan, als een nieuw begin. Er is vergeving en een nieuw begin mogelijk als hij zijn schuld belijdt.

Christelijk paasfeest

De betekenis van het christelijk Paasfeest wordt benadrukt in P.J. Kloppers, *Wat doet gij voor Mij? Een Paasverhaal voor onze kinderen* (1901). In dit verhaal wordt de arme Maartje vanwege een goedkope jurk bespot door haar klasgenootje Johanna. Maartjes moeder doet haar inzien dat haar plannen tot wraak niet stroken met het christelijk geloof, met de toewijding tot Christus. Men moet 'strijden tegen de booze wensen en begeerten van ons hart'.

Een bijzonder verhaal is *Kleine Esther: een Paasverhaal* (1905) van Ida Keller, omdat hierin de confrontatie tussen twee godsdienstige overtuigingen plaatsvindt. Op de christelijke school luistert het joodse meisje Esther naar het paasverhaal. Het verhaal over de dood en opstanding van Jezus grijpt haar zeer aan. Ze praat erover met de juffrouw die haar verzekert dat Jezus ook voor haar gestorven is, mits zij zich maar tot Hem wendt. Esther wil dat van ganser harte en getuigt daarvan bij haar vader en grootmoeder, die dan echter beiden boos worden op haar. In haar droom heeft ze een ontmoeting met Jezus, wat haar sterkt in haar geloof.

Paaseieren

De tradities rond het kleuren en zoeken van paaseieren komen op allerlei manieren in kinderboeken voor.

Betsy, 'Het bloemenmeisje: een paaschverhaal voor kinderen' (Nijkerk 1887)

De Paascheijeren: een geschenk voor kinderen van C. Schmid uit 1825 - een boekje dat vele malen herdrukt is - bevat een fantasieverhaal over de introductie van paaseieren in de westerse wereld. Hierbij speelt een voorname dame die met haar twee kinderen en een huisknecht (vanuit Oost-Europa?) naar het dal vlucht een rol. Als dank voor de gastvrije opvang organiseert ze een maaltijd voor de eenvoudige dalbewoners en een paaseierenfeest voor de kinderen. Bij dit feest worden gekleurde eieren, die voorzien zijn van vrome spreuken, door de kinderen in zelfgemaakte nestjes gelegd. Als de echtgenoot van de dame, een graaf, terugkeert uit gevangenschap, laten zij hun dankbaarheid aan de dalbewoners blijken met de verzekering dat er elk jaar met Pasen gekleurde eieren zullen zijn en dat het gebruik van deze paaseieren verder verspreid zal worden ter nagedachtenis aan de bevrijding van de graaf. De dalbewoners verbinden dit gebruik dan met het christelijk verhaal van de Verlossing uit de zonde.

Eieren verstoppen

De verhalenbundel *Wat een verrassing!* van Kees Valkestein uit 1913 bevat verschillende verhalen, waaronder 'De Paascheieren'. Hierin wordt het boerenjongetje Jan voor de mal gehouden door zijn stadse nichtjes An en Mien. Jan denkt dat hij alles van kippen weet. Met Pasen krijgt hij een mooi gekleurd ei met z'n naam erop van zijn nichtjes. Zij vertellen hem dat de kippen het ei zo gelegd hebben met Pasen. Dat lijkt Jan onwaarschijnlijk, maar hij besluit toch het ei te bewaren. Het is een bijzonder ei en misschien hebben de nichtjes toch gelijk.

Het jaar daarop komen de meisjes op de boerderij logeren en dan willen ze de grap een vervolg geven. Ze kleuren weer eieren en leggen deze in de nestjes van Jans kippen in het kippenhok. De volgende dag vindt Jan deze, maar hij heeft meteen in de gaten dat hij bedrogen is, want de kippen leggen de eieren altijd in de hooiberg. Jan heeft dan in de gaten dat hij het jaar daarvoor ook voor het lapje is gehouden.

Nieuw leven

Op originele wijze verbindt schrijver/tekenaar David Tomkins het paasei en de paashaas met elkaar in *Het Paasch-ei* (1917). In dit verhaaltje op rijm vertelt hij over een koolhaas die een ei steelt en dit vervolgens naar zijn hol sleept met de bedoeling het te verwerken in de pannenkoek met Pasen. Maar eerst wordt het ei nog beschilderd. Helaas, de smulpartij gaat niet door, want een

hermelijn zuigt het ei leeg, waarna de wind aan de haal gaat met de lege dop.

De traditie van paaseieren inspireerde schrijver/illustrator Alfred Listal tot het lieve prentenboek *Wat Lisette droomde*. Het betreft een aandoenlijk verhaaltje met zacht gekleurde prenten over Lisette die erg van paaseieren van suiker houdt, maar ook zo graag een broertje wil hebben. Ze droomt er zelfs over. In haar droom is sprake van een heel groot ei dat naast haar bed ligt. Ze wil graag weten wat erin zit en gaat op onderzoek uit. Aan de dieren die ze tegenkomt - een kip, de paashaas, een olifant, een beer, een kikker - en aan een elfje vraagt ze hulp. Uiteindelijk komt ze

*In een wedstrijd worden
hardgekookte eieren tegen
elkaar getikt. Degene wiens
ei kneust, moet dit afgeven.*

bij de ooievaar terecht. Hij pikt het ei open en zie daar, ze heeft een broertje. Als ze wakker wordt, vindt ze naast haar bed een mooi paasei dat moeder heeft neergelegd. Op het broertje moet ze nog even wachten.

Pasen in Duitsland

In *Paaschklokken, Paascheieren en nog wat* (1917) van Aletta Hoog staan behalve verhalen over Driekoningen en Pinksteren twee paasverhalen. Hierin komen diverse paastradities aan de orde. In het titelverhaal maken we een uitstapje over de grens. Mien, Truus en Leo, variërend in de leeftijd van 7 tot 11 jaar, gaan bij een oom en tante in Duitsland logeren om daar het paasfeest, ofwel *Ostern*, mee te maken. Ze verwachten er veel van, want moeder heeft gezegd 'dat Paschen zoo'n echt feest was in Duitschland. [...] Hier in Holland was Paschen eigenlijk net twee gewone zondagen achter elkaar.' Wel kennen ze Palmpassen, het lopen met 'zoo'n kleverige stok met sinaasappels en vijgen er aan; en je zag veel chocolade- of suiker-Paascheieren liggen, maar dat was eigenlijk meer iets voor Leo en Bennie, dan voor meisjes van tien en elf jaar', zo dachten Mien en Truus. Bij oom en tante maken ze eerst het koken en kleuren van eieren mee en het bakken van een grote *Osterkuchen*. Met de Duitse nichtjes Grethe, Maria en Inge gaan ze vervolgens naar de tuin. Maria stelt voor: 'Laten we nu mos halen uit 't bosch en dan onze nestjes in orde maken.' Dat moest uitgelegd worden, dat kennen de Nederlandse kinderen niet.

'Uit de schuur haalden de kinderen oude ronde mandjes, voor dit doel bewaard. Ieder kreeg er een. De mandjes werden

*Ze pelden de eieren af, doopten ze in de
zoutpot en aten ze uit de hand op.*

belegd met mos, zoodat het net een nestje leek. 'Daar legt de Osterhase z'n eitjes in', vertelde Inge aan Leo. 'Een haas legt toch... geen eieren', wou Truus gezegd hebben, maar Grethe gaf haar een wenk, nam haar apart en zei: 'St! Inge gelooft nog vast aan 't Paaschhaasje, en daarom doen wij ook maar of wij er aan gelooven.' Inge zingt er een liedje bij: 'O Osterhaas, o Osterhaas / Leg deine Eier bald ins Gras'.

Op paasmorgen gaan de kinderen in alle vroegte met hun oom mee naar het kerkhof. Daar vindt het ritueel plaats van luidende paasklokken, schallende bazuinen, de dominee die 'De Heer is opgestaan' zegt en aanwezigen die antwoorden: 'Ja, Hij is waarlijk opgestaan.' Er wordt een paaslied gezongen en de dominee spreekt over de overledenen van dat jaar. Vooral Leo vindt dit erg indrukwekkend.

Dan hebben ze het paasontbijt met de gekleurde eieren met een tafelversiering van groene en gele primula's. Oom vertelt dat de paaseieren zoveel kleuren hebben omdat de natuur zich ook tooit met vele kleuren. Na het ontbijt zegt tante dat de Osterhase eieren gelegd heeft. De kinderen gaan naar hun nestjes zoeken, die gevuld blijken te zijn met gekleurde kippeneieren en enkele eieren van chocola en suiker.

's Middags wordt er op de wei *gekippt*, dat wil zeggen eitjes getikt. In een wedstrijd worden hardgekookte eieren tegen elkaar getikt. Degene wiens ei kneust, moet dit afgeven. Dat spel kent tante nog van vroeger uit Nederland, het eitje tikken op de 'Paaschwei'.

Eitje tikken

Het tweede verhaal van Aletta Hoog, *De Paaschklok*, gaat helemaal over het eitje tikken. Dirk en zijn vrienden zullen eraan meedoen. Dirk wil goed voor de dag komen en hij wil vooral winnen van Hein, die bekend staat als een goeie tikker. Hij heeft een list bedacht. Eén van zijn eieren is geen gewoon ei, maar een zogenaamd *legei*. Dat is een ei van kalk, dat in het hok gelegd werd om het leggen van eieren te stimuleren bij de kippen. Zo'n kalkei is natuurlijk veel sterker, dus heeft Dirk alle kans om te winnen.

Zijn grootvader vertelt hem over de boodschap van de luidende paasklokken. 'Dan komen er in de harten van de mensen heel blijde en goeie gedachten en dan gaan de ondeugende gedachten op de vlucht.' Langzamerhand ontstaat bij Dirk daardoor het besef dat het spelen met een kalkei niet eerlijk is. Uiteindelijk besluit hij het kalkei niet te gebruiken. Dirk wint niet op de paaswei, maar hij heeft veel plezier en vertelt zijn grootvader over het spelen. 'En Dirk zou dat niet zoo vroolijk hebben kunnen zeggen, als hij *valsch* had gespeeld,

David Tomkins, 'Het paaschei' (Gouda 1917)

NIJKERK — G. F. CALLENBACH.

Jobanna, 'Een overwonnen vijand: een Paaschverhaal' (Nijkerk 1900)

Op tweede paasdag is het *eierfeestdag*. Gekleurde, prachtig versierde eieren worden hard gekookt. Ze zijn bedoeld voor de 'eierwal', de plek waar 's middags de eierspelletjes gespeeld worden. 's Morgens wordt er gespeeld met zoete noten en worden er zure sinaasappels gegeten. De middagmaaltijd bestaat uit witbrood en eieren.

Aan het eind van de middag is er het paasvuur, waarvoor de dagen daarvoor al hout is gesprokkeld. Echter, in Oudenoord is het branden van paasvuren al heel lang verboden. De veldwachter knijpt deze keer een oogje dicht: hij komt pas kijken als het vuur gedoofd is.

Het notenspel

Gezien de passages in dialect speelt het door Elisabeth Stelli geschreven boek *Rondom de oude toren* (1939) zich vermoedelijk af in het oosten van het land. Het gaat over het boerenmeisje Everdientje, dat van alles meemaakt in haar jonge leventje. Uitgebreid wordt het paasfeest besproken. Op eerste paasdag is er een paasvuur en dat moet goed voorbereid worden. De jongens gaan 's morgens het bos in om hout te rapen. Ook in het dorp wordt hout verzameld. Everdientje en haar vriendin volgen de voorbereidingen met veel aandacht. Op een groot, open weiland wordt de mijt opgebouwd. Als deze klaar is, is het tijd voor ander paasvermaak, zoals het notenspel. Everdientje gaat dat spelen bij haar vriendinnetje, waar ook nog andere klasgenootjes arriveren.

Ieder kreeg daarvoor zijn aantal noten. De jongens legden ze in hun pet, de meisjes

in hun opgebonden schortjes. Eén noot werd afgehouden, die kwam op een rij met de andere te liggen. Aaltje nam drie grote stappen, trok een streep met haar hak en daarop ging ze staan. Van die streep af moesten ze met één van hun andere noten op de rij mikken. Wie een noot raakte, mocht deze houden tegelijk

met alle noten die links van hem lagen. De anderen blijven liggen en alle spelers zetten opnieuw een noot in, zodat die rij nog eens flink wordt verlengd. Wanneer iemand geen noten meer heeft, valt hij uit, maar later krijgt van de winnaar een deel van zijn noten terug.

Paasvuur

's Avonds wordt er paasbrood en eieren gegeten. 'Deze maaltijd duurde langer dan gewoonlijk, ze aten nu eens op hun gemak. Een ei, een boterham en weer een ei. Dat pelden ze af, doopten het in de zoutpot en aten het op uit de hand. Ze dronken er hun koffie bij; de kan stond onder moeders bereik op het fornuis. Als je niet meer wilde, keerde je je kommetje om, maar zolang dat niet gebeurt, wordt het telkens weer volgeschonken.' Opoe vertelt verhalen van vroeger over Palmpasen.

Daarna is er dan het paasvuur, waar Everdientje met ouders en opoe naartoe gaat. 'Het was een prachtig vuur, wier licht tot ver in de omtrek zichtbaar was. De kijkers drongen al meer achteruit, de hitte werd bijna ondragelijk.' Toen het vuur begon te minderen, grepen velen een half verkoold takje waar ze overheen sprongen. Dat is een overblijfsel uit vroeger tijd, toen namen ze de takken zorgvuldig mee naar huis en gaven het een ereplaats. Want ze dienden als talisman om het gezin en het vee en de oogst van den boer tegen rampen te behoeden. Nu springen ze nog maar over de takjes en velen doen er een wens bij. Everdientje had ook een takje te pakken gekregen. Ze sprong er drie keer over heen en dacht: 'Da' wie altied zo'n fiene Poasen hebben!' ■

Elisabeth Stelli, 'Rondom de oude toren' (Alkmaar 1939)

en als hij niet geluisterd had naar wat de Paaschklok hem deze keer te vertellen had.'

De jongens van Oudenoord

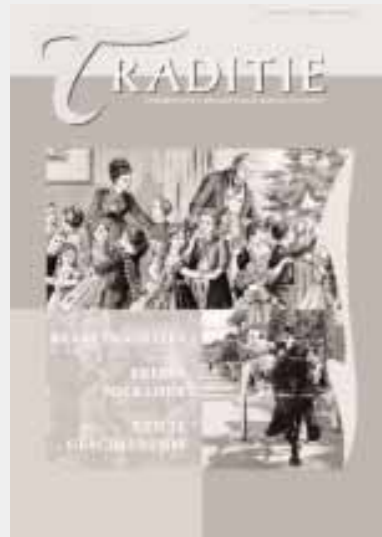
Eitje tikken en andere paasspelletjes spelen ook een rol in het boek van D. Dijkstra, *De jongens van Oudenoord*, een verhaal over Bee Evers en andere schoolkinderen die regelmatig katekwaad uithalen. Het verhaal speelt zich af rond Leek, waar het landgoed Nienoord gevestigd is. Oudenoord is een variatie hierop. Op eerste paasdag is iedereen vroeg op. Naar oud gebruik gaat het jonge rundvee voor het eerst in de wei. Ook de jongens en meisjes zijn al vroeg op. De meisjes gaan anemonen plukken voor een 'mooien Paaschruiker', de jongens gaan ook mee.

Om acht uur is iedereen weer thuis: 'de Paaschpronk wacht. De heldere japonnetjes en witte schorten der meisjes kraken van nieuwheid en de groote strooehoeden met witte veer wachten er op, dat ze door burens en goede kennissen bewonderd zullen worden. Voor de jongens staan de splinternieuwe schoenen klaar; het oud paar, dat tot nu toe alleen des Zondags werd gedragen, zal nu ook des daags de klompen vervangen.'

Eierfeestdag

De jongens gaan kievits- en wilde-eendeneieren zoeken voor de paastafel. Wim vindt drie kievitseieren en vraagt zich daarbij af of de vogel er zelf niet het meeste recht op heeft. Hij legt dan de eieren terug.

EEN JAAR LANG TRADITIE VOOR MAAR €18 !

Tradities zijn gewoonten en gebruiken die doorgegeven worden van generatie op generatie. Lees daarom elk kwartaal over de boeiende achtergronden van onze alledaagse dingen, tradities en rituelen.

Ja, ik neem tot wederopzegging een jaarabonnement op Traditie.

Naam:

Straat:

Postcode:

Woonplaats:

Telefoon:

E-mail:

Datum:

Handtekening:

Word nu abonnee en u krijgt een welkomstgeschenk cadeau.

Stuur deze bon naar: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Postbus 13113, 3507 LC Utrecht

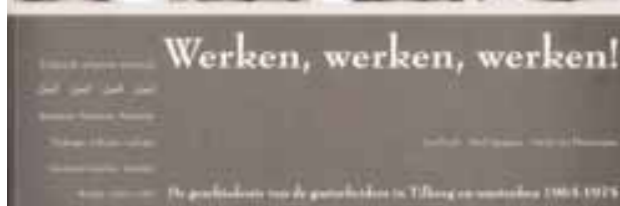
(telefoon: 030-276 02 44, fax: 030-273 61 11, e-mail: ncv@volkscultuur.nl)

LEVENDE PAASFOLKLORE

Het paasstaakhalen in Denekamp

Het paasvuur brandt!

Werken, werken, werken!

Ongeveer veertig jaar geleden kwamen de eerste gastarbeiders naar ons land. Zij kwamen om hard te werken en veel te sparen, zodat ze na een aantal jaren Nederland in hun geboorteland een goed leven konden opbouwen. Het liep anders. De gastarbeiders bleven en lieten hun gezinnen overkomen. Dit was het begin van onze huidige multiculturele samenleving.

Omdat de geschiedenis van de gastarbeiders een onlosmakelijk onderdeel is van onze nationale en lokale geschiedenis, heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur een boek en een tentoonstelling uitgebracht over de geschiedenis van de gastarbeiders in Tilburg en omstreken 1963-1975.

Het boek *Werken, werken, werken!*, geschreven door Jan Stads, Paul Spapens en Henk van Doremalen, is te bestellen door € 18,75 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht, o.v.v. gastarbeiders.

De tentoonstelling is te bekijken op www.volkscultuur.nl bij 'Kijk hier!'

'Heden is de grootste dag,

Dat Christus opstond uit het graf;

's Morgens vroeg om dezen tijd

Tot vreugd der gansche Christenheid.

Daarom kommet daarom stervelingen

Alleluja, alleluja. Laat ons zingen.'

tekst: Cees Tempel

foto's: Arjen Tempel

Enigszins verward en lang niet altijd even melodieus komt deze tekst uit de keel van een twintigtal jongens, die samen met Judas en Iskariot op weg willen gaan om 'eier te gaddern'. Het is rond één uur op Palmzondag. Voor de Nicolaaskerk in Denekamp hebben ze zich verzameld. Judas en Iskariot, duidelijk herkenbaar aan hun groene legerjack, een rieten mandje afgedekt met een boerenzakdoek, een groen legerpukeltje over de schouder en een Twentse goastok in de hand.

Bert Derkman en Koen Beernink, zij zijn het, hebben zojuist de teksten van de drie gebruikelijke paasliederen aan de jongens uitgereikt en gezamenlijk gaat men op weg naar de pastorie. Tot grote verbazing wordt er niet open gedaan. Dus loopt men voor de kerk langs terug, steekt de verkeersweg die het dorp Denekamp nog in tweeën verdeeld over en betreedt café Nico's.

Eier, eier, geld is ok good

Het is vooral de begeleidende jeugd die nu zingt. Een enthousiaste jongenssopraan overstemt het geheel. In de hoek zit een groep ouderen te wachten. Wanneer zij met hun sonore volwassen stemmen mee gaan zingen, worden de jongeren langzaam stil. Zo moet er gezongen worden. Nog wat onwennig nodigt Judas de aanwezigen uit om geld te geven: 'Eier, eier, geld is ok good!' en daarna nodigt hij de aanwezigen uit om het paasvuur bij te wonen.

Daarna steekt men de straat weer over en gaat bij café de Kul naar binnen. Hier zit men echt op Judas en Iskariot te wachten. Het zingen van de jongeren gaat al een stuk beter. De aanwezigen proberen Judas duidelijk uit zijn rol te krijgen door het geven van allerlei aanwijzingen. Natuurlijk weten ze waarom hij komt, het gaat om geld. Ze zijn zo brutaal om zichzelf uit te nodigen om op zaterdag het paashout te halen en op zondag mee te gaan om een boom te vragen op Singraven.

Buitengekomen wordt de groep gesplitst en gaan Judas en Iskariot beiden op weg. Ieder aan een kant van de straat. Men gaat de

villawijk in. Blijkbaar is hier wat te halen. De begeleidende jongens komen onderweg vaak niet verder dan het steeds weer herhalen van het eerste couplet, dat zodra er een deur geopend wordt weer overgaat in de kreet: 'Eier, eier, geld is ok good!'

De jongens willen eieren, want aan het eind van de middag zal er wel een enkel ei op het hoofd van iemand sneuvelen. Judas en Iskariot willen geld, want dat hebben ze hard nodig om de diverse kosten te betalen. Daarom worden de ontvangen eieren verkocht. Als er een bijdrage is gegeven volgt de uitnodiging: 'Veur Zondag wol wie oe oetneudigen. 's Middags om één

Vecchten om een bijna kale boom.

uur is er poasstaaksleppen en 's oavends om acht uur wordt de tonne en het vuur anestöken'.

Judas en Iskariot

Judas was vorig jaar Iskariot en hij heeft zijn nieuwe maatje zelf uitgekozen. Bert Derkman komt uit de Kulbuurt, genoemd naar een bekend etablissement uit Denekamp gelegen aan de oostzijde van de Oldenzaalsestraat, die het dorp Denekamp in tweeën deelt. In oude literatuur heeft men het trouwens over Berghum. Daar, vlak buiten Denekamp

staat de boerderij waar hij bij zijn ouders woont. Koen Beernink komt van de andere kant van het dorp. Hij komt van de Brink. Als Koen volgend jaar Judas wordt, moet hij op zoek naar een Iskariot uit de Kulbuurt. Dat is een van de ongeschreven regels van de paasgebruiken. Berts vader en opa waren in het verleden trouwens ook al eens Judas.

Al bijna twee maanden zijn beide jongens druk bezig met de voorbereidingen. Er zijn boeren gevraagd om met hun paard en wagen of de trekker en een grote platte aanhanger mee te gaan om op paaszaterdag het paashout te halen. Er wordt contact

gezocht met de 'bosbaas' van Landgoed Singraven om naar een boom te informeren. De houthakkers die de boom omhakken zijn gevraagd. Er is een ton geregeld die, gevuld met brandbaar materiaal, aan de boom wordt bevestigd. De man die de ton aansteekt is uitgenodigd. En zo zijn er vele avonden besteed aan het uitnodigen van al die mensen die aan dit alles hun steentje bijdragen. Voor ieder is er een mooie sigaar. De kosten zijn voorlopig voorgeschoten. Tijdens het eiergaddern komt eindelijk het eerste geld binnen.

Stoeiend en vechtend om een sparretje worden de tweeëntwintig platte wagens volgeladen met hout.

Paaszaterdag, paashout halen

Tegen kwart voor één verzamelen de eerste jongemannen zich tussen de Kul en de Nicolaaskerk. Judas en Iskariot zijn vrijwel als eerste aanwezig. Tweeëntwintig trekkers met een platte wagen erachter stellen zich in een lange rij op. Voorop staat Alwie Goossens met twee van zijn paarden en een geleende wagen erachter. Om exact één uur vertrekt de stoet met de wagens om volgeladen binnendoor via

dat men elkaar de bomen niet gunt. De 'eigen wagen' moet zo vol mogelijk. Het begint met eenvoudig stoeien, maar we zien ook verhitte koppen in de knel komen. Een kapotte broek, krassen op de knieën en een enkele bloedneus, het trekt allemaal voorbij. Vijf minuten dollen om een simpel sparretje is heel normaal. Op diverse plaatsen wordt tegelijk geruzied en vaak blijft er daarna slechts een dun kaal stammetje over.

Dan overstemt het geronk van de trekkers het gezang en gaat men dezelfde weg weer terug. Tijdens het binnenrijden in het dorp wordt er weer gezongen. Bij De Kul wordt halt gehouden. Binnen wacht een beugelflesje bier of nog een glaasje foezel. De voerlui en de oppakkers worden getrakteerd. De overigen zorgen voor zichzelf. De wagen met de paarden is echter meteen verder gereden. Onbeheerd buiten wachten gaat natuurlijk niet.

Iskariot deelt sigaren en een borrel uit.

De paasbult op de paasweide

Na een half uur is het bos leeg en stellen de trekkers zich op richting Denekamp. Jan Knippers noteert de volgorde van de wagens en met een kettingzaag zorgt Gerrit Lutikhuis, bijgenaamd koalt-hammer ervoor dat er geen takken buiten de wagens uitsteken.

Ondertussen gaan Judas en Iskariot met de foezelfles en

een kistje sigaren langs de voerlui en de 'oppakkers'. Lang niet iedereen vindt jenever lekker, maar het is een eer als je een borrel van Judas of Iskariot mag ontvangen. Er wordt weer gezongen, niet alleen het eerste couplet:

*'Heden is de grootste dag,
Dat Christus opstond uit het graf'*

Maar we horen nu ook meer:

*'Samsons sterkte middernacht,
Hij, hij deed de poorten deinsen'*

De paasweide bevindt zich aan de rand van Denekamp op recreatieterrein 't Goor naast Zorgcentrum St. Gerardus Majella. Daar is al een behoorlijke paasbult opgebouwd. Snoeihout uit het hele dorp is aangevoerd. Steeds arriveert een viertal wagens, dat tot vlak bij de bult rijdt om afgeladen te worden. Tot slot worden de wagens netjes schoongeveegd met een sparretak. De bult wordt niet veel hoger, maar vooral nog breder. Rond een uur of vijf is men klaar en treft men elkaar nog eens bij De Kul.

Paasmiddag, op naar Singraven

Zondagochtend rond een uur of tien verzamelen een aantal jongeren zich aan het eind van de Krabbendijk bij de huize Wintels. Daar, achter in een schuur, liggen de ladders en baddingen die nodig zijn bij het opzetten van de paasstaak. Al een tiental jaren assisteert een steeds groeiende groep voornamelijk oud Judassen bij het verplaatsen van de zes ladders en een aantal balken naar de paasweide. Een nieuwe traditie binnen alle oude gebruiken. Dennis Wintels, in 1993 zelf Judas, heeft de onderhoudsplicht van zijn vader overgenomen en ook zijn opa heeft vroeger die taak vervuld.

Rond kwart voor één worden de klokken van de toren van de Nicolaaskerk geluid, het beieren begint. Judas en Iskariot staan naast elkaar aan het begin van de

Op Huis Singraven wordt om een hoge boom gevraagd.

Bewoners van de Brinkbuurt staan zingend te wachten, Dennis Wintels draagt de bijl.

Wilhelminastraat, de neuzen gericht naar het kruispunt. Tussen hen in dragen ze een dik touw gewikkeld om een stevige stok. Het touw lag het afgelopen jaar op de zolder bij de familie Derkman. Zowel vanuit de Wilhelminastraat als vanuit de Grotestraat aan de andere kant van het kruispunt komt al zingend een grote groep mannen aangelopen.

*'Jonas na drie dagen tijd
Van den walvisch uitgespogen;'*

Tegenover elkaar staan nu de groepen uit de Kulbuurt en van de Brink. Voorop in de Grotestraat staat Dennis Wintels, een grote bijl op zijn rechterschouder. Hij is één van degenen die straks de boom mag omhakken. Toen zijn vader het om gezondheidsredenen niet meer kon doen, nam hij dat als vanzelfsprekend over. En ook die had het in 1966 overgenomen van zijn vader.

Zingend op weg

Vlak achter Judas en Iskariot staat Jan Wolkotte. Op weg naar Singraven fungeert hij al jaren als voorzanger. Hij bepaalt wanneer een nieuw lied wordt ingezet, maar ook wanneer er even niet gezongen wordt. De verstokte rokers kunnen dan even een trekje nemen. Al zingend wacht men nu op de klokslag van één uur.

*'Drie Maria's metter spoed,
Kwamen bij het graf met vreeze'*

Als de torenklok heeft geslagen krijgt Judas een duwtje van Wolkotte en voegen beide

groepen zich samen en gaat men op weg naar het Landgoed Singraven.

*'Pharao in dollen moed
Ging Israël vervolgen'*

In de voorste rijen lopen alleen mannen mee, maar vlak daarachter verschijnen de eerste vrouwen tussen de groep. Vandaag worden ook de andere paasliederen gezongen:

*'Christus is opgestanden
Al van de Joden er handen.
Wij zullen nu allen recht vrolijk zijn,
Christus zal onze Verlosser zijn.
Alleluja!'*

en de vrolijk klinkende beurtzang:

*'Daar nu het feest van Paaschen is.
Alleluja!
Wij zingen van Heer Jesu-Christ.
Alleluja, Alleluja, Alleluja!'*

Nadat de rondweg is overgestoken komen ze op de smalle Molendijk. Ze zijn nu op het Landgoed Singraven. De langgerekte stoet is nu zeker honderd meter lang en bestaat uit een paar honderd belangstellenden. Het water langs de dijk zorgt voor een goede resonantie en tot ver in de omgeving klinken de paasliederen.

Stichting Edwina van Heek

Bij het hek van Huis Singraven staat nog een grote groep belangstellenden te wachten. De poorten draaien open en met bosbaas Stephan Bouhuis voorop

loopt men langs het grasveld in de richting van het bordes waar het bestuur van Stichting Edwina van Heek met familie, vrienden en bekenden de stoet opwacht. In een grote boog stellen de dorpsbewoners zich op en zingt men nog een aantal coupletten.

Dan is het woord aan Judas: 'Ik ben Judas van 't dorp en dat is Iskariot en wie wilt traditiegetrouw om een boom vragen.' J. van Heek, voorzitter van de Stichting deelt mee dat daar over gepraat kan worden en vraagt of het een dikke of een dunne boom moet zijn. Na enige discussie vertrekt de stoet al zingend via de achthonderd meter lange Kasteellaan naar het Nieuwe Werk, een gedeelte van het landgoed waar voldoende hoge bomen staan om een goed exemplaar uit te zoeken.

Het kappen van de boom

Als de boom is aangewezen, wordt de valrichting bepaald en Judas klimt via het hoofd van een lang persoon, de laatste jaren dat van Martin Olde Dubbelink en daarna gebruikmakend van de laagzittende, maar vaak dode takken met het touw de boom in. Na een aantal meters klimmen wordt het touw om de boom gebonden. Judas laat zich zakken, hij krijgt een warm applaus en het hakken kan beginnen. Dennis Wintels en Rudy Grote Punt zijn de belangrijkste hakkers, bijgestaan door Thed Rijnders, een neef van Wintels, en Jurjen Grote Punt. Ook zij vertegenwoordigen de beide wijken van Denekamp. De houtspetters vliegen in het rond en de ervaren houthakkers klaren de klus vrij snel.

Een liter jenever is verdiend. Anderen hebben het touw al in de juiste richting gelegd en natuurlijk willen sommigen er al veel te snel aan trekken.

Zodra de boom ligt, wil menigeen een takje groen van de boom om dat straks in de kerk te laten wijden. Het touw wordt nu aan de top van de boom bevestigd en snel trekt men de paasstaak naar de dichtst bijgelegen weg. Daar vormen zich lange rijen voor de boom. Als je geen tak of touw vasthoudt, geef je je buur een hand en zo vormen zich een aantal lange kettingen. Tijdens het trekken is het 'hup, hup, hup, hup, hup' geroep niet van de lucht. Toch ligt het tempo laag. De bijl staat als roer aan het eind van de boom en de houthakkers lopen trots in de stoet mee. De oudere generaties zingen en veel jongeren lopen gezellig te keuvelen.

De paasstaak wordt opgezet

Om vijf voor drie komen we bij de Nicolaaskerk aan. De kerkklokken luiden. De boom wordt aan de kant van de weg geschoven, een aantal mannen knielt ernaast en zingt: 'Daar nu het feest van

Paaschen is. Alleluja...' Een deel van de plaatselijke bevolking betreedt een overvolle kerk om samen met pastoor Cornelissen het Lof te vieren, anderen bezoeken De Kul, een voormalige dancing, die voor deze gelegenheid weer geheel geopend is. Het bier vloeit rijkelijk. Ondertussen halen Judas en Iskariot bij de familie Oude Elferink de ton op. Deze is gevuld met brandbaar materiaal dat tegen een eventueel regenbuitje beschermd is met een stuk plastic. Met de ton op de kruiwagen lopen beide naar de paasweide. Na het lof vertrekt de stoet onder klokgebeier in dezelfde richting. Voorzanger Jan Wolkotte loopt met een grote schep onder de arm.

De boom is te lang en er wordt een stuk afgehakt. Een paar takken wordt nog verwijderd en Alfons van Os zorgt dat de ton met een speciale ketting en grote draadnagels tussen de takken aan de boom wordt bevestigd. Ondertussen heeft Jan Wolkotte met de bats een rechthoek afgezet, de plaggen worden keurig afgestoken. Zijn ervaring straalt er van af. Bij toerbeurt wordt er door diverse mannen, allen afkomstig uit de kulbuurt, een groot

rechthoekig gat gegraven. Ook zij verdienen een liter jenever. Een drietal baddingen, grote zware balken, worden in het gat gestoken om straks de paasstaak op de juiste plaats te houden. De boom wordt omgekeerd, zodat de ton aan de onderzijde ligt en dan tot boven het gat geschoven. Jan Knippers neemt nu de leiding op zich. Hij bepaalt waar de ladders dwars onder de boom komen om zo de eerste meters omhoog te overbruggen. Dan gaan de korte ladders schuin overeind, zodat de boom stukje bij beetje overeind komt.

Knippers wordt dit jaar bijgestaan door zijn zoon Nic, die het vanaf volgend jaar gaat overnemen. Vader en zoon zijn nu samen de regelaars. Er wordt veel overlegd. Het zijn vooral de jongeren die nu hun kracht, geduld en uithoudingsvermogen kunnen tonen. Natuurlijk, er wordt ook geduld met vader en zoon Knippers. Keer op keer klinkt het 'één, twee, ja' en komt de boom weer een stukje verder overeind. Als de boom rechtop staat klinkt er applaus. Het gat wordt vakkundig dichtgemaakt, de voor het overeind zetten gebruikte ladders worden nu rondom de

De boge boom valt onder toezicht van het bele dorp!

De boom gaat omhoog.

boom geplaatst en bovenaan door Gerhard Wolkotte vastgespijkerd. Een slechte tree wordt zonder pardon stukgeslagen. Die mag Wintels het komende jaar repareren. Als de boom en de ladders goed staan worden de 'verdiende' jenevertjes traditie getrouw door de familie Bekhuis uitgedeeld aan alle betrokken poaskeerls.

De boom wordt per opbod verkocht

Judas gaat de hoogste ladder in, die door de omstanders behoorlijk heen en weer wordt geschud. Steeds weerklinkt het 'hoger, hoger'. Als hij bovenin de ladder zit, wordt er geroepen: 'Wer bist du?' (wie ben jij?). Hij moet vertellen wie hij is en wie zijn ouders zijn. Als blijkt dat zijn moeder uit Almelo komt, klinkt er boegeroep. Hij vertelt dat hij de boom en de ringen van de ton wil verkopen en stelt daarna Iskariot voor. Ook die gaat onder schudden en 'hoger, hoger' geroep de ladder op. Hij durft niet zo hoog. Wanneer hij vertelt dat zijn vader uit Oldenzaal komt, klinkt wederom boegeroep en wordt geroepen 'dr'of, dr'of'.

Judas gaat weer omhoog en de boom wordt bij opbod verkocht. We horen bekende namen uit de Denekamper mid-denstand, Judas kent ze allemaal. Tot verbazing van het publiek gaat de prijs heel snel omhoog, sommigen vragen zich zelfs af of het hier om guldens of om euro's

gaat. De boom wordt voor € 760,- verkocht aan de kolde kaant, aangetrouwde leden van de familie Bekhuis en de ringen gaan voor € 350,- naar Temmink.

Judas vertelt tot slot dat ton en paasvuur om acht uur worden aangestoken en dat iedereen van harte welkom is. Onder het zingen van 'Heden is de grootste dag' gaan de aanwezigen naar ingang van De Kul. Al kijkende naar de kerktoren zingt men nog één couplet. De meeste mensen gaan naar binnen, slechts een enkeling gaat direct naar huis.

Paasavond, het vuur wordt aangestoken

Om acht uur verschijnen Judas en Iskariot met trekker en paardentrailer. Daarin bevinden zich een baal stro en twee jerrycans met peterolie. Bij de boom staat Paul Oude Elferink klaar om gekleed in overal en laarzen met een beugelflesje peterolie onder de broekriem via de ladder en een zeer gladde boom omhoog te klimmen tot boven de ton. Het plastic wordt verwijderd, de olie in de ton gegoten en met een lucifer wordt het vuur aangestoken. Het in groten getale aanwezige publiek applaudiseert en Oude Elferink heeft de traditionele twee liter jenever verdiend.

Het stro wordt rond de paasbult verdeeld, de brandstof gaat er overheen en vrijwel direct daarna gaat de vlam er in. Sommige jongeren hebben speciaal een fakkel meegenomen om te assisteren. Het hout is kurkdroog en het is onvoorstelbaar hoe snel de hele bult brandt. De hitte is overweldigend en iedereen deinst snel achteruit. Een enkel kind wil nog een losliggende tak op het vuur gooien.

Jan Wolkotte neemt weer het initiatief en al zingend trekt een grote groep poaskeerls in een grote kring rond het paasvuur. 'Heden is de grootste dag.' Langzaam begint de ton door te branden

Paul Oude Elferink heeft de ton aangestoken.

Al zingend 'Heden is de grootste dag' trekken de poaskeerls in een grote kring rond het paasvuur.

en vallen de vonken eruit. Als het vuur minder wordt en de ton uit elkaar gevallen is, gaan de vele toeschouwers weer huiswaarts. Een aantal mannen blijft achter om de paasstaak weer neer te halen.

Traditie

De volgende dag komt een aantal oud Judassen, de 'ladderboys' rond tien uur de boom en de ringen ophalen om die bij de kopers af te leveren. Ook dit is, u begrijpt het misschien al aan de naam, een nog niet zo lang bestaande traditie, ontstaan vanuit de trots, de betrokkenheid en het enthousiasme van de jongere generatie poaskeerls. De traditie blijft leven. De ladders gaan naar de schuur en moeder Annie Wintels zorgt voor een stukje worst dat bij een laatste biertje genuttigd wordt. ■

IN HET VOLGENDE NUMMER

Boerenleven

Het leven van een boer was vroeger zwaar. Hij en zijn gezin werkten zeven dagen in de week, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. De zorg voor het vee en voor de producten op het land bracht een grote verantwoordelijkheid met zich mee. Daarbij was het resultaat afhankelijk van het seizoen en het weer.

Dakloos

Zwerfers of daklozen horen tegenwoordig tot het vertrouwde straatbeeld. Hoewel het leven zonder de gemakken van een dak boven het hoofd niet simpel is, proberen daklozen zichzelf nuttig te maken, onder andere door in de straatkrant te schrijven of deze krant te verkopen.

Elektriciteit

In 1831 ontdekte Michael Faraday dat met een draaiende magneet in een spoel van metaal draad elektriciteit kon worden opgewekt. Dit was het begin van veel uitvindingen. Tegenwoordig kunnen wij ons geen leven meer voorstellen zonder elektronische apparatuur en zijn wij totaal afhankelijk van elektriciteit geworden.

Goede Mie

Goede Mie was een gifmengster uit negentiende eeuw. Zij vergiftigde honderdentwee mensen, waaronder haar eigen familie. Omdat ze altijd voor iedereen klaar stond - vandaar haar naam -, duurde het lang voordat men Maria Swanenburg door had. Deze beruchte vrouw uit Leiden doodde mensen om geld uit het 'dooiefonds' te krijgen.

En nog veel meer...

Colofon

TRADITIE, TIJDSCHRIFT OVER ALLEDAAGSE DINGEN, TRADITIES EN RITUELEN JAARGANG 11, NUMMER 1, VOORJAAR 2004

TRADITIE is een uitgave van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur

REDACTIE EN EXPLOITATIE: Nederlands Centrum voor Volkscultuur Postbus 13113, 3507 LC Utrecht F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht tel: 030 - 2760 2 44, fax: 030 - 273 61 11 e-mail: ncv@volkscultuur.nl www.volkscultuur.nl

REDACTIE: drs. Ineke Strouken (hoofdredactie) drs. Piet de Boer drs. Johan de Bruijn

OPMAAK EN VORMGEVING: Timmers Visuele Communicatie BV, Dongen

TRADITIE verschijnt vier keer per jaar. Een abonnement kost € 18,-.

Opzegging van abonnementen moet uiterlijk 1 december schriftelijk aan de administratie zijn doorgegeven.

TRADITIE verschijnt ook op cassette, ingesproken voor mensen met een leeshandicap. Informatie: Federatie van Nederlandse Blindenbibliotheken Postbus 24, 5360 AA Grave tel: 0486 - 48 64 86, fax: 0486 - 47 65 35 e-mail: abonnee@fnbb.nl

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbende van copyright te achterhalen. Mochten er personen of instanties zijn die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 1382-4104

TRADITIE

Postbus 13113, 3507 LC Utrecht
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
tel: 030 - 276 02 44
fax: 030 - 273 61 11

ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl

